
ПРАВО НА ДОСТАТНЕ ХАРЧУВАННЯ

ВИКЛАД ФАКТІВ № 34

**ХАРКІВ
ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА
2020**

Ця публікація здійснена
за фінансової підтримки Європейського Союзу.
За зміст публікації відповідає лише
Харківська правозахисна група, і його ні за яких обставин
не можна вважати таким, що відбиває позицію Європейського Союзу

This document has been produced
with the financial assistance of the European Union.
The contents of this document are the sole responsibility of
Kharkiv Human Rights Protection Group and can under no circumstances
be regarded as reflecting the position of the European Union

Право на достатнє харчування. Виклад фактів № 34 / ГО «Харківська правозахисна група». — Харків, 2020. — 60 с.

Серія «Виклад фактів у галузі прав людини» видається Центром прав людини при Відділенні Організації Об'єднаних Націй у Женеві. Вона освітлює питання прав людини, які вивчаються або викликають особливий інтерес.

Публікації цієї серії розповсюджуються безкоштовно в усьому світі. Вони можуть перекладатися на інші мови, окрім офіційних мов Організації Об'єднаних Націй, за умови, що їх зміст не змінюється, що організація, яка передруковує їх, інформує про це Центр людини в Женеві і що цей Центр зазначається як джерело інформації.

ПРИМІТКА

Терміни, що вживаються позначення і виклад матеріалу в цьому виданні не означають вирази з боку Секретаріату Організації Об'єднаних Націй або Продовольчої і сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй якого б то не було думки щодо правового статусу тієї чи іншої країни, території, міста, району або їх влади або щодо делімітації їх кордонів.

* * *

Матеріал, що міститься в цій публікації, можна безперешкодно цитувати або передруковувати за умови посилання на джерело та напрямки примірника видання, що містить відтворений матеріал, в Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини за адресою: Palais des Nations, 8-14 avenue de la Paix, CH1211 Geneva 10, Switzerland

ЗМІСТ

СКОРОЧЕННЯ.....	5
ВСТУП.....	6
I. ЩО Є ПРАВОМ НА ХАРЧУВАННЯ?	8
A. Ключові аспекти права на харчування	8
B. Поширені помилки щодо права на харчування	10
C. Зв'язок між правом на харчування та іншими правами людини.....	12
D. Право на харчування в міжнародному праві	13
II. ЯКИМ ЧИНОМ ПРАВО НА ХАРЧУВАННЯ МОЖНА ЗАСТОСУВАТИ ДО КОНКРЕТНИХ ГРУП?	18
A. Незаможні жителі сільських і міських районів	18
B. Корінні народи	21
C. Жінки	23
D. Діти	25
III. У ЧОМУ ПОЛЯГАЮТЬ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ІНШИХ СТОРІН?	28
A. Три типи зобов'язань.....	28
B. Зобов'язання щодо поступового здійснення і зобов'язання щодо негайного здійснення	30
C. Зобов'язання, які мають міжнародні аспекти.....	34
D. Обов'язки інших сторін.....	35
IV. ЯКИМ ЧИНОМ МОЖНА ЗДІЙСНЮВАТИ ПРАВО НА ХАРЧУВАННЯ?	39
A. Національне здійснення.....	39
B. Регіональний і міжнародний моніторинг та підзвітність	46
ДОДАТОК	54

СКОРОЧЕННЯ

ВІЛ	Вірус імунодефіциту людини
МОП	Міжнародна організація праці
НПЗУ	Національна правозахисна установа
НУО	Неурядова організація
СНІД	Синдром набутого імунодефіциту
УВКПЛ	Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини
УПО	Універсальний періодичний огляд
ФАО	Продовольча та сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй
ЮНІСЕФ	Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй

ВСТУП

За даними Продовольчої і сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО), число людей, які недоїдають, перевищило 1 млрд. чоловік¹. Понад 2 млрд. людей страждають від нестачі в їх харчуванні основних вітамінів і мінеральних речовин. Щорічно майже 6 млн. дітей помирають від недоїдання або пов'язаних з ним хвороб, що становить приблизно половину всіх смертей, яким можна було б запобігти. Більшість людей, які страждають від голоду та недоїдання, є дрібними землевласниками або безземельними особами, в основному це жінки та дівчатка, які проживають в сільських районах і не мають доступу до виробничих ресурсам². Незважаючи на поширене уявлення про те, що люди, як правило, гинуть голодною смертю за часів загального голоду та конфліктів, в дійсності лише близько 10% таких смертей викликані збройними конфліктами, стихійними лихами або винятковими кліматичними умовами. Решта 90% гинуть осіб стають жертвами тривалого хронічного відсутності доступу до достатнього харчування.

Боротьба з голодом та недоїданням це більше, ніж моральний обов'язок або політичний вибір; в багатьох країнах це — імперативно-правове зобов'язання правозахисного характеру.

Право на харчування визнається у Загальній декларації прав людини 1948 року в якості компонента права на достатній життєвий рівень та закріплено в Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 року. Воно також охороняється регіональними договорами і національними конституціями. Крім цього, право на харчування конкретних груп визнано в ряді міжнародних конвенцій. Всі люди, незалежно від їх раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження або за іншою ознакою, мають право на достатнє харчування та право на свободу від голоду.

На Всесвітній зустрічі на вищому рівні з проблем продовольства, організованої ФАО в 1996 році, держави ухвалили вдвічі знизити число людей, що недоїдають до 2015 року. Вони також закликали роз'яснити зобов'язання, що випливають з права на харчування, передбачені відповідно до міжна-

---

¹ ФАО, «Стан справ у зв'язку з відсутністю продовольчої безпеки в світі, 2009 рік: Економічна криза — наслідки і витягнуті уроки» (Рим, 2009), Про цьому звіті і стор. 11.

² Millennium Project, Halving Hunger: It Can Be Done (United Nations publication, Sales No. 05.III.B.5), pp. 2–4.

родного права прав людини. У відповідь Комітет з економічних, соціальних та культурних прав видав своє зауваження загального порядку № 12 (1999 рік), в якому міститься визначення права на харчування. У Декларації тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, прийнятої Генеральною Асамблеєю в 2000 році, держави зобов'язалися скоротити вдвічі до 2015 року частку населення, яке потерпає від голоду. У 2004 році ФАО затвердила Добровільні керівні принципи в підтримку поступового здійснення права на достатнє харчування в контексті національної продовольчої безпеки, забезпечивши практичне керівництво для держав у здійсненні ними права на достатнє харчування.

У цьому викладі фактів пояснюється, що є правом на достатнє харчування, наводяться приклади того, що воно означає для конкретних осіб і груп осіб, а також викладаються зобов'язання держав-учасників щодо цього права людини³. У викладі фактів дається також огляд національних, регіональних і міжнародних механізмів підзвітності та моніторингу.

---

³ Для зручності читання і щоб уникнути обтяження тексту технічною інформацією в цьому викладі фактів тлумачення змісту права на харчування і відповідних зобов'язань держав може розглядатися в загальному плані. Однак при розгляді прав осіб і зобов'язань держав у конкретному контексті може знадобитися ретельне вивчення того, які договори і норми (міжнародного, регіонального та національного характеру) мають пряме відношення до питання і як в цих договорах визначається застосовне в країні право на харчування.

I. ЩО Є ПРАВОМ НА ХАРЧУВАННЯ?

A. КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ПРАВА НА ХАРЧУВАННЯ

Право на харчування є всеохоплюючим правом. Це не просто право на мінімальне споживання калорій, білків та інших конкретних поживних речовин. Це — право на всі поживні елементи, в яких людина потребує для здорового та активного життя, а також на засоби доступу до них.

Право на харчування може бути описано наступним чином:

Право на достатнє харчування реалізується в тому випадку, коли кожна людина — чоловік, жінка і дитина — окремо або спільно з іншими будь-якої пори має фізичні та економічні можливості для доступу до достатнього харчування або у своєму розпорядженні засоби його отримання.

*Комітет з економічних, соціальних та культурних прав*⁴

Право мати регулярний, постійний і вільний доступ, або безпосередньо, або шляхом закупівель, до адекватного і достатнього в кількісному та якісному відношенні харчування, відповідного культурних традицій народу, до якого належить споживач, і забезпечує як в індивідуальному, так і в колективному порядку задовільну і гідну психічну та фізичне життя, вільну від тривоги.

*Спеціальний доповідач Організації Об'єднаних Націй з питання про право на харчування*⁵

Важливо підкреслити деякі елементи права на харчування.

- Продовольство повинно бути в наявності і повинно бути доступним і достатнім⁶:
  - *Наявність* передбачає, що, з одного боку, прожиток має забезпечуватися за рахунок природних ресурсів або за рахунок виробництва продовольства шляхом обробки землі або тваринництва або ж за рахунок інших способів отримання продовольства, таких, як рибальство, мисливство та збиральництво. З іншого боку,

---

⁴ Щодо додаткової інформації див. Виклад фактів № 16 (Rev. 1) УВКПЛ: «Комітет з економічних, соціальних і культурних прав».

⁵ Щодо додаткової інформації див. Виклад фактів № 27 УВКПЛ.

⁶ Багато з цих та інших важливих характеристик права на достатнє харчування роз'яснюються в зауваженні загального порядку № 12 (1999 рік) про право на достатнє харчування, прийняте Комітетом з економічних, соціальних і культурних прав.

це означає, що продовольство має бути в наявності для продажу на ринках і в магазинах.

- Доступність передбачає необхідність гарантувати економічну і фізичну доступність продовольства. Економічна доступність означає, що продовольство має бути доступним за цінами. Люди повинні мати можливість дозволяти собі придбання продовольства для належного раціону без шкоди для задоволення будь-яких інших основних потреб, зокрема здатності оплати шкільної освіти, ліків або оренди. Наприклад, цінова доступність продовольства може гарантуватися шляхом забезпечення того, щоб мінімальний розмір заробітної плати або допомоги по лінії соціального забезпечення був достатній для покриття витрат на поживні продукти та інші основні потреби. Фізична доступність означає, що продовольство має бути доступним для всіх, включаючи фізично вразливих осіб, таких, як діти, хворі, інваліди або люди похилого віку, яким може бути нелегко виходити за продуктами. Доступ до продовольства повинен також гарантуватися населенню віддалених районів і жертвам збройних конфліктів або стихійних лих, а також ув'язненим. Наприклад, для того щоб гарантувати жителям віддалених районів фізичний доступ до продовольства, можна поліпшити інфраструктуру, щоб вони могли добиратися до ринків громадським транспортом.
- Достатність означає, що харчування має відповідати харчовим потребам з урахуванням віку, умов життя, стану здоров'я, професійних обов'язків, статі і т. п. людини. Наприклад, якщо харчування дітей не містить поживних речовин, необхідних для їх фізичного та розумового розвитку, воно не є достатнім. Ще одним прикладом недостатнього харчування може бути споживання енергоємної та малопоживної їжі, яка може сприяти ожиріння та інших захворювань. Продовольство, призначене для споживання людьми, має бути безпечним і не повинно містити шкідливих речовин, зокрема забруднювачів, що виникають в процесі промислового або сільськогосподарського виробництва, включаючи пестициди, гормони або ветеринарні препарати. Достатнє харчування повинно бути також культурно прийнятним. Наприклад, продовольча допомога, яка містить продукти, на які серед її одержувачів існує релігійний або культурний заборону, або продукти, які не відповідають їх харчових звичок, нічого очікувати прийнятною з точки зору культури.

В. ПОШИРЕНІ ПОМИЛКИ ЩОДО ПРАВА НА ХАРЧУВАННЯ

- **Право на харчування НЕ рівнозначна праву на забезпечення харчуванням.** Багато хто вважає, ніби право на харчування означає, що уряди зобов'язані безкоштовно роздавати продовольство всім, хто його потребує. Вони роблять висновок, що це було б практично нездійсненно або могло б призводити до утриманства. Це думка невірна. Право на харчування є не правом на забезпечення харчуванням, а головним чином правом на самозабезпечення харчуванням гідним чином. Іншими словами, передбачається, що люди задовольняють власні потреби за рахунок власних зусиль і використання власних ресурсів. Для того щоб мати таку можливість, людина повинна жити в умовах, що дозволяють йому або виробляти продукти харчування, або купувати їх. Для виробництва власних продуктів харчування людина потребує землі, насінні, воді та інших ресурсах, а для покупки продуктів харчування потрібні гроші і доступ до ринку. Право на харчування зобов'язує держави забезпечувати сприятливе середовище, в якій люди можуть використовувати весь їхній потенціал для виробництва або придбання продуктів, що дозволяють їм забезпечувати самих себе і свої сім'ї достатнім харчуванням. Однак якщо люди не здатні прогодувати себе, використовуючи власні кошти, наприклад через збройного конфлікту, стихійного лиха або перебуваючи в місцях позбавлення волі, то саме держава повинна забезпечувати їх харчуванням.
- **Відмова у здійсненні права на харчування НЕ впливає з нестачі продовольства в світі.** Можна уявити, що люди стикаються з відмовою у здійсненні їх права на харчування, оскільки продовольства недостатньо для того, щоб його вистачало на всіх. Однак, за твердженням ФАО, у світі виробляється достатньо продовольства, щоб прогодувати все населення планети. Першопричиною голоду та недоїдання є не брак продовольства, а нестача доступу до наявного продовольства. Так, наприклад, доступу людей до продовольства перешкоджають бідність, соціальне відчуження та дискримінація не тільки в країнах, що розвиваються, але також і в деяких з найбільш розвинених в економічному відношенні країн, де продовольство є в надлишку. Однак, з огляду на такі чинники, як зростання населення, вплив можливої зміни клімату та обмеженість природних ресурсів, держави в довгостроковій перспективі повинні також докладати зусиль щодо розвитку сталого виробництва продуктів харчування, що дозволяє забезпечити наявність харчування для майбутніх поколінь.

- **Право на харчування відрізняється від продовольчої безпеки та продовольчої суверенітету.** Ці три поняття, у чомусь перегукуючись, проте, є різними. Згідно ФАО, продовольча безпека існує, «коли всі люди в будь-який час мають фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої, безпечної і поживної продовольства, яке відповідає їхнім потребам в раціоні та харчовим перевагам і сприяє активного та здорового життя»⁷. Це є попередніми умовою для користування в повному обсязі правом на харчування. Однак поняття продовольчої безпеки як таке саме по собі не є правовим поняттям і не накладає зобов'язання на зацікавлені сторони, як і не наділяє їх правами. Продовольчий суверенітет — формується концепція, згідно з якою народи визначають власну продовольчу політику та власну модель виробництва продуктів харчування (зокрема, сільськогосподарську та риболовецьку), визначають ступінь, в якій вони хочуть бути самодостатніми, а також захищають вітчизняне виробництво продуктів харчування і регулюють торгівлю з метою виконання завдань сталого розвитку⁸. Концепція продовольчого суверенітету пропонується в якості концепції, спрямованої на заохочення альтернативної моделі сільського господарства, торгової політики і практики, яка діє в інтересах прав народу на харчування та безпечне, здорове та екологічно стійке виробництво продуктів харчування. Право на продовольчий суверенітет закріплено в ряді національних законів⁹. Однак в даний час міжнародного консенсусу щодо цього поняття не існує. Право на харчування є правом людини, визнаним в міжнародному праві, яке наділяє осіб правами для доступу до достатнього харчування та ресурсів, необхідних для стійкого користування продовольчою безпекою. Право на харчування покладає на держави правові зобов'язання щодо подолання голоду та недоїдання і по реалізації продовольчої безпеки для всіх. Право на харчування також охоплює транскордонні зобов'язання держав, включаючи зобов'язання, пов'язані з торгівлею. Наприклад, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права покладає на держави-учасники обов'язок вживати необхідних заходів для справедливо-

---

⁷ ФАО, The State of Food Insecurity in the World 2001 (Rome, 2001).

⁸ ФАО, A Primer to the Right to Adequate Food (мається за адресою: www.fao.org/righttofood/kc/dl_en.htm). Перший Спеціальний доповідач з питання про право на харчування також впровадив формується концепцію продовольчого суверенітету, взяту на озброєння організаціями громадянського суспільства (E/CN.4/2004/10, пункти 2434).

⁹ Наприклад, в Конституції Еквадору 2008 року, Органічному законі про продовольчу безпеку і продовольчому суверенітет Венесуели (Боліваріанської Республіки) 2008 року і Конституції Болівії (Багатонаціональної Держави) 2007 року.

го розподілу світових запасів продовольства відповідно до потреб (пункт 2 б) статті 11). Хоча він не наказує будь-якої конкретної моделі досягнення такого розподілу, він зобов'язує держави забезпечувати, щоб їх торгова та інша політика служили цієї мети.

- **Право на достатнє харчування НЕ рівнозначна праву на безпечні продукти харчування.** Право на достатнє харчування ширше, ніж право на безпечне харчування. Іноді право на достатнє харчування тлумачиться в зв'язку зі стандартами надходить на ринок продовольства, яке повинно бути безпечним. Це занадто вузьке тлумачення. Право на харчування вимагає, щоб достатнє харчування було в наявності і було доступним. Поняття достатності поширюється на кількість, якість і прийнятність з урахуванням культурних аспектів, а також фізіологічних особливостей індивіда (наприклад, статі, віку та стану здоров'я).

С. ЗВ'ЯЗОК МІЖ ПРАВОМ НА ХАРЧУВАННЯ ТА ІНШИМИ ПРАВАМИ ЛЮДИНИ

Права людини є взаємозалежними, неподільними та взаємозалежними. Це означає, що порушення права на харчування може підірвати здійснення інших прав людини, зокрема права на здоров'я, освіту або життя, і навпаки. У вставці нижче показані деякі приклади цієї кореляції.

Взаємозв'язок між правом на харчування та іншими правами людини

Право на здоров'я. Поживність є компонентом як права на здоров'я, так і права на харчування. Коли вагітної або годуючої жінки відмовляють у доступі до продуктів харчування, вона і її немовля можуть відчувати недоїдання навіть в разі отримання нею допологового та післяпологового догляду. Коли дитина страждає від диарейного захворювання, але йому відмовляють в доступі до медичного лікування, він не може користуватися адекватним раціоном харчування, навіть маючи доступ до продовольства.

Право на життя. Коли люди не в змозі прогодувати себе і стикаються з загрозою смерті від голоду, недоїдання або викликаних цим хвороб, створюється також загроза для їх права на життя.

Право на воду. Право на харчування не може бути реалізовано при недостатньому доступі людей до безпечної питної води для особистих та побутових цілей, яка визначається як вода для пиття, прання білизни, приготування їжі і для особистої та побутової гігієни.

Право на достатнє житло. При відсутності в будинку основних зручностей, зокрема забезпечують приготування їжі або зберігання продуктів, може підірвати здійснення права на харчування живуть в ньому людей. Крім то-

го, при занадто високу вартість житла люди можуть бути змушені урізати свій раціон харчування.

Право на освіту. Голод та недоїдання знижують здатності дітей до навчання і можуть змусити їх покинути школу і замість навчання зайнятися працею, тим самим підриваючи користування ними правом на освіту. Крім цього, для того щоб бути вільним від голоду та недоїдання, люди повинні знати, як забезпечити живильний раціон і володіти навичками та здатністю виробляти або отримувати продукти харчування в якості засобів до існування. Таким чином, для здійснення права на харчування суттєво важливе значення має доступ до освіти, включаючи професійну підготовку.

Право на працю та соціальне забезпечення. Зайнятість і соціальне забезпечення часто є основними засобами для отримання продуктів харчування. З іншого боку, мінімальні розміри заробітної плати та допомоги по соціальному забезпеченню часто встановлюються з урахуванням ринкової вартості основної продовольчого кошика.

Свобода асоціації та право брати участь в державних справах також мають важливе значення, зокрема для найбільш маргіналізованих і відчужуваних груп, для того щоб було чути їх голос, а їх думки знаходили відображення в державній продовольчій політиці, і тим самим захищалося їх право на харчування.

Право на інформацію. Інформація надзвичайно важлива для права на харчування, оскільки вона дозволяє людям отримувати знання, що стосуються продовольства та харчування, ринків і розподілу ресурсів. Вона сприяє участі людей у відповідних процесах і вільному споживчому вибору. Таким чином, захист і заохочення права шукати, одержувати і поширювати інформацію полегшує здійснення права на харчування.

Свобода від найгірших форм дитячої праці. Діти і підлітки, які страждають від голоду та недоїдання, найчастіше більш уразливі в плані залучення до найгірших форм дитячої праці, яким вони змушені займатися, з тим щоб вижити (наприклад, діти-солдати, дитяча проституція). Щоб уникнути цього надзвичайно важливо здійснювати їх право на харчування.

Свобода від катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. Позбавлення мул і відсутність доступу до достатнього харчування в тюрмі або в інших місцях тримання під вартою можуть бути рівнозначними тортурам або нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню.

D. ПРАВО НА ХАРЧУВАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Право на харчування є правом людини, визнаним в міжнародному праві прав людини. Загальна декларація прав людини в контексті положень про достатній життєвий рівень визнає, що «кожна людина має право на такий

життєвий рівень, включаючи їжу ... який необхідний для підтримки здоров'я та добробуту її самої та її сім'ї...» (стаття 25).

У Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, який є частиною Міжнародного білля про права людини, визнається право на достатнє харчування в якості істотного компонента права на достатній життєвий рівень (Пункт 1 статті 11). У ньому також прямо зізнається «основне право кожної людини на свободу від голоду» (пункт 2 статті 11).

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, стаття 11

1. Беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на достатній життєвий рівень для нього самого та його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя. Держави-учасниці вживуть належних заходів до забезпечення здійснення цього права, визнаючи важливе значення в цьому відношенні міжнародного співробітництва, заснованого на вільній згоді.

2. Ця частина у цьому Пакті, визнаючи основне право кожної людини на свободу від голоду, повинні вживати необхідних заходів індивідуально і в порядку міжнародного співробітництва, які включають проведення конкретних програм, для того щоб:

3.

- a) поліпшити методи виробництва, зберігання та розподілу продуктів харчування шляхом широкого використання технічних і наукових знань, поширення знань про принципи харчування і вдосконалення або реформи аграрних систем таким чином, щоб досягти найбільш ефективного освоєння та використання природних ресурсів;
- b) забезпечити справедливий розподіл світових запасів продовольства відповідно до потреб і з урахуванням проблем країн, як імпортують, так і експортують харчові продукти.

Право на харчування визнається також і в інших міжнародних конвенціях про захист конкретних груп, зокрема в Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 року)¹⁰, Конвенції про права дитини (1989 року)¹¹ і Конвенції про права інвалідів (2006 року)¹². Право на харчу-

---

¹⁰ У пункті 2 статті 12 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок в контексті охорони материнства визнається право жінок на харчування в період вагітності і годування.

¹¹ «У підпунктах с) і е) пункту 2 статті 24 Конвенції про права дитини в контексті права на охорону здоров'я і в пункті 3 статті 27 Конвенції в контексті права на достатній життєвий рівень визнається право дітей на достатнє харчування.

¹² У статті 25 ф) Конвенції про права інвалідів в контексті права на охорону здоров'я і в пункті 2 статті 28 Конвенції в контексті права на достатній життєвий рівень та соціальний захист визнається право на харчування.

вання закріплено також у деяких регіональних договорах, зокрема в додатковим протоколом до Американської конвенції про права людини в галузі економічних, соціальних та культурних прав, відомому як Сан-Сальвадорський протокол (1988 року)¹³, Африканської хартії прав та основ добробуту дитини (1990 року)¹⁴ і Протоколі до Африканської хартії про права людини та народів, що стосується прав жінок в Африці (2003 роки)¹⁵.

Визнання права на харчування мається на увазі також в контексті реалізації інших прав. Згідно з тлумаченням Африканської комісії з прав людини та народів, право на харчування імпліцитно охороняється Африканської хартії про права людини та народів (1981 року) до положеннях, що стосуються права на життя, права на здоров'я та права на економічний, соціальний та культурний розвиток¹⁶. На думку Комітету з прав людини, яка контролює здійснення Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 роки), захист права на життя вимагає від держав прийняття позитивних заходів, зокрема заходів щодо ліквідації недохарчування¹⁷. Комітет проти катувань, який спостерігає за здійсненням Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (1984 року), відзначив, що відсутність належного харчування в пенітенціарних установах може бути рівнозначним нелюдському і такому, що принижує гідність поводженню¹⁸.

Міжнародне гуманітарне право також передбачає захист доступу цивільного населення та військовополонених до харчування і воді під час збройних конфліктів¹⁹ і заборона навмисно використовувати голод серед цивільного населення як метод ведення війни²⁰. Відповідно до міжнародним

---

¹³ Право на харчування визнається в статті 12 Сан-Сальвадорський протоколу. Воно також розглядається в статті 17 в контексті захисту людей похилого віку.

¹⁴ Право дітей на харчування визнається в підпунктах c), d) і h) пункту 2 статті 14 Африканської хартії прав і основ добробуту дитини в контексті права на здоров'я та послуги охорони здоров'я.

¹⁵ Право на харчування визнається в статті 15 Протоколу до Африканської хартії прав людини і народів, що стосується прав жінок в Африці. У підпункті b) пункту 2 статті 14 розглядається також право на харчування вагітних і годуючих жінок.

¹⁶ The Social and Economic Rights Action Center and the Center for Economic and Social Rights v. Nigeria, communication No. 155/96, para. 64.

¹⁷ Комітет з прав людини, зауваження загального порядку № 6 (1982 рік) про право на життя, пункт 5.

¹⁸ CAT/C/CR/33/1, пункт. 6 h).

¹⁹ Див., наприклад, третю Женевську конвенцію про поводження з військовополоненими (1949 роки), статті 20 і 26, четверту Женевську конвенцію про захист цивільного населення під час війни (1949 роки), статті 23, 36, 49, 55 і 89.

²⁰ Див., Наприклад, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), стаття 54, і Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що сто-

кримінальним правом порушення норм про такий захист є військові злочини²¹. Навмисне створення голоду, будь то у воєнний або в мирний час, також може кваліфікуватися як геноцид²² або злочин проти людяності²³.

Ряд міжнародно-правових документів з прав людини, які не мають обов'язкової юридичної сили, включаючи рекомендації, керівні принципи, резолюції або декларації, також мають відношення до права на харчування²⁴. Їх також називають правовими документами рекомендаційного характеру. Вони приймаються державами і використовуються для орієнтації в справі здійснення права на харчування.

Одним з таких правових документів рекомендаційного характеру, який також найбільш безпосередньо і детально сформульований, є Добровільні керівні принципи в підтримку поступового здійснення права на достатнє харчування в контексті національної продовольчої безпеки (далі — Керівні принципи по праву на харчування). Керівні принципи по праву на харчування були консенсусом прийняті Радою ФАО в листопаді 2004 року.

Вони є практичним інструментом для допомоги в здійсненні права на достатнє харчування. Хоча вони самі по собі не несуть характер документа, що має обов'язкову юридичну силу, їх завдання полягає в відображенні існуючих правозахисних стандартів і забезпеченні корисного керівництва для держав в плані того, яким чином вони можуть здійснювати свої існуючі обов'язки²⁵. Вони охоплюють весь діапазон заходів, які урядам слід розглядати на національному рівні з метою створення сприятливого середовища для того, щоб люди могли прогнати себе гідним чином, і створення відповідних мереж безпеки для тих, хто не здатний цього зробити, а також заходи щодо забезпечення підзвітності урядів перед правласниками. Керівні принципи по праву на харчування призначені як для держав — учасниць Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, так і для держав, які не є його учасниками, а також як для країн, що розвива-

---

сується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), стаття 14.

²¹ Римський статут Міжнародного кримінального суду, пункт 2 b) XXV) статті 8.

²² International Committee of the Red Cross (ICRC), Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 (Geneva and Dordrecht, ICRC and Martinus Nijhoff, 1987), para. 2097.

²³ Римський статут Міжнародного кримінального суду, пункти 1 b) і 2 b) статті 7. Щодо додаткових матеріалів див. The Right to Adequate Food in Emergencies, FAO Legislative Study 77 (Rome, 2002).

²⁴ Див. FAO, Extracts from International and Regional Instruments and Declarations, and Other Authoritative Texts Addressing the Right to Food, FAO Legislative Study 68 (Rome, 1999).

²⁵ Див. FAO, «The Voluntary Guidelines: An overview», The right to food: Putting it into practice briefs, є за адресою www.fao.org.

ються, так і для розвинених країн. Державам пропонується використовувати Керівні принципи по праву на харчування при розробці своїх національних стратегій та програм по боротьбі з голодом та недоїданням. Керівні принципи по праву на харчування передбачають також участь неурядових організацій (НУО), організацій громадянського суспільства та приватного сектора в заохоченні та зміцненні поступового здійснення права на достатнє харчування.

Внесок громадянського суспільства в реалізацію Керівних принципів по праву на харчування

На Всесвітній зустрічі на вищому рівні з проблем продовольства в 1996 році НВО були в авангарді прихильників розробки кодексу поведінки щодо здійснення права на харчування та інших заходів по його реалізації. Підготовкою проекту, який був підтриманий приблизно тисячею організацій та асоціацій в усьому світі, керували три НУО — Мережа інформації і дій «Продовольство — перш за все», Всесвітній альянс в інтересах харчування та прав людини та Інститут Жака Маритена. Процес підготовки проекту і сам текст кодексу поведінки в значній мірі сприяли розробці Керівних принципів по праву на харчування. В ході переговорів щодо Керівних принципів по праву на харчування НВО під егідою Міжнародного комітету планування в інтересах продовольчого суверенітету спільно працювали над внесенням конкретних пропозицій, лобюванням урядів і їх інформуванням з відповідних питань.

З огляду на широке визнання в міжнародних нормах та національних законах, а також зобов'язання держав, втілені в правових документах рекомендаційного характеру, вважається, що, щонайменше, свобода від голоду може розглядатися в якості норми міжнародного звичаєвого права, що має обов'язкову юридичну силу для всіх держав, незалежно від того, ратифікували вони конкретні договори²⁶.

---

²⁶ Див. FAO, *The Right to Food Guidelines: Information Papers and Case Studies* (Rome, 2006), pp. 103–106.

II. ЯКИМ ЧИНОМ ПРАВО НА ХАРЧУВАННЯ МОЖНА ЗАСТОСУВАТИ ДО КОНКРЕТНИМ ГРУПАМ?

Деякі групи або особи стикаються з конкретними перешкодами у зв'язку із здійсненням права на харчування. Вони можуть виникати внаслідок біологічних або соціально-економічних чинників, дискримінації та стигматизації або, як правило, при поєднанні таких факторів. При здійсненні права на харчування та принципів рівності і недискримінації необхідно приділяти особливу увагу різним особам і групам осіб в суспільстві, зокрема що знаходяться в уразливому становищі.

У цій главі описується, що мається на увазі під правом на харчування стосовно до таких груп: малозабезпеченим жителям сільських і міських районів; корінним народам; жінкам; і дітям. Цей перелік не є вичерпним, і можуть бути інші групи або особи, які відчують особливі проблеми в реалізації свого права на харчування²⁷. Крім того, деякі з груп можуть включати кілька перерахованих категорій. Розгляд цих конкретних груп дозволяє показати, які стандарти, пов'язані з правом на харчування, маються на увазі на практиці. Передумови здійснення права на харчування для груп населення, описаних нижче, більш детально аналізуються в доповідях Спеціального доповідача про право на харчування.

A. НЕЗАМОЖНІ ЖИТЕЛІ СІЛЬСЬКИХ ТА МІСЬКИХ РАЙОНІВ

Найчастіше люди, що живуть в умовах бідності, не можуть в повному обсязі користуватися правом на харчування, оскільки вони не в змозі купувати продовольство для достатнього харчування або засоби для його самостійного виробництва. Однак той факт, що вони не мають коштів для отримання харчування, є також результатом стійких схем дискримінації в доступі до освіти та інформації, політичного або соціального участі та доступу до правосуддя.

---

²⁷ Наприклад, бездомні (включаючи дітей, які живуть в умовах вулиці), сироти, люди похилого віку, громади кочівників і мандрівників, інваліди, особи, які страждають від хвороб, включаючи ВІЛ/СНІД, жертви стихійних або антропогенних лих, включаючи конфлікти і війни, внутрішньо переміщені особи.

Що є злидні!

«У світлі Міжнародного білля про права злидні можна визначити як стан людини, що характеризується постійним або хронічним позбавленням доступу до ресурсів, можливостей, вибору, безпеки і влади, якої не вистачало, щоб мати достатній рівень життя та користуватися іншими цивільними, культурними, економічними та соціальними правами».

Джерело:

«Злидні та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права» (Е/С.12/2001/10)

Переважна більшість людей, які страждають від голоду та недоїдання, живуть в сільських районах в жебрацьких та маргінальних умовах, борючись за своє виживання. Близько 50% людей, які страждають від голоду, є дрібними власниками, а 20% безземельними сільськими жителями. Ще 10% живуть за рахунок скотарства, рибальства та лісокористування. Решта 20% проживають в міських районах²⁸. Незаможні сільські жителі часто мають обмежений доступ до достатніх виробничих ресурсів, зокрема до землі²⁹, воді, добрив і посівним матеріалами, а також до ринків, інформації та технологій. Дуже часто відсутність доступу до землі та інших виробничих ресурсів може призводити до відмови в здійсненні права на харчування, оскільки більшість осіб та домогосподарств в сільських районах залежить від таких ресурсів або в плані виробництва продуктів харчування для власного споживання, або як від джерела доходу, що дозволяє придбання необхідного для них продовольства. Наприклад, відмова в доступі до землі може мати місце в контексті несправедливою конкуренції за землю з великим агробізнесом, видобувними підприємствами або проектами розвитку. При наявності такої конкуренції сільські незаможні жителі часто виявляються в досить несприятливому становищі в результаті дискримінації та порушення різних прав людини, включаючи відчуження від процесу прийняття рішень і від доступу до правосуддя. Іноді відмова в доступі до землі знаходить форму примусових виселень.

Навіть в тих випадках, коли вони можуть виробляти сільськогосподарські продукти, відсутність доступу до ринків може заважати їм продавати свою продукцію і купувати інші продукти харчування, необхідні для достатнього раціону. Відсутність доступу до освіти, включаючи професійну підготовку, і до інформації та технологій може також перешкоджати їм у поліпшенні продуктивності та охорони навколишнього середовища

---

²⁸ Halving Hunger..., pp. 3–4.

²⁹ Земля використовується не тільки для рослинництва, але для і випасання худоби, полювання і збирання. Для рибальських громад велике значення має також доступ до річок, озер і моря.

або в отриманні знань щодо харчування. Безземельні працівники, такі, як прибиральники урожаю і сільськогосподарські робітники, стикаються з відмовою у здійсненні їх права на харчування в тих випадках, коли їм невідповідно до своїх достатків достатнє харчування і задоволення інших основних потреб внаслідок надмірно низької заробітної плати. Вони також не можуть користуватися свободою асоціації, необхідної для ведення переговорів щодо гарантованої зайнятості і гідної оплати праці. Системами соціального забезпечення, особливо добре діють в сільських районах, мають у своєму розпорядженні лише деякі країни. Під час економічної скрути неможливі сільські жителі можуть стикатися з відсутністю продовольчої безпеки.

Люди, що живуть в умовах убогості в міських районах, також дуже вразливі в плані порушення права на харчування. Більшість з них забезпечують себе харчуванням, купуючи продовольство. Тому дуже важливе значення має оплачувану працю, включаючи самостійну зайнятість. Коли їм важко знайти роботу або коли вони отримують мізерну заробітну плату, яка не дозволяє їм купувати продукти харчування і задовольняти інші основні потреби, зокрема у медичній допомозі, освіті та житло, це може підірвати здійснення їх права на харчування, оскільки у них немає інших засобів для отримання продовольства. Що стосується самозайнятих осіб, то на їх доступ до харчування може також негативно впливати дискримінація в доступі до економічних ресурсів, зокрема кредитування, або в доступі до місць на ринку. Коли продукти харчування є занадто дорогими або їх доходи занадто низькими, вони можуть компенсувати це за рахунок зниження якості і кількості споживаної ними їжі, наприклад, вибираючи більш дешеві, але менш поживні менш безпечні продукти харчування. У таких випадках не можна вважати, що вони користуються правом на харчування, оскільки споживана ними їжа є недостатньою. Збої у функціонуванні програм соціального забезпечення або інших мереж безпеки, як і їх повна відсутність, ще більше підірвують здійснення права на харчування для осіб, які втратили засоби для його самостійного забезпечення. Як і в сільських районах, для людей, що живуть в умовах убогості в міських районах, неможливість забезпечувати себе харчуванням часто пояснюється соціальним відчуженням, зокрема відчуженням від системи освіти та можливостей професійної підготовки, від доступу до інформації, від процесу прийняття рішень в державних справах і від доступу до правосуддя.

Нерідко між порушеннями права на харчування в сільських та міських районах проглядається зв'язок. Голод та недоїдання в сільських районах змушують населення переміщатися в міські райони в пошуках кращих умов життя. Однак право на харчування часто не реалізується і в міських районах. Відповідне населення може не мати підготовки для трудової діяльності на

робочих місцях, наявних в міських районах. Програми соціального захисту, навіть коли вони існують, можуть бути недоступними для осіб, що не надто відповідними документами, зокрема реєстрацією за місцем проживання, або працюють в неформальному секторі економіки.

Відповідно до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, які беруть участь в ньому держави повинні вживати заходів, що включають проведення конкретних програм, для того щоб покращувати методи виробництва, зберігання та розподілу продуктів харчування шляхом широкого використання технічних і наукових знань, поширення знань про принципи харчування та удосконалення або реформування аграрних систем таким чином, щоб досягти найбільш ефективного освоєння і використання природних ресурсів (стаття 11). Керівні принципи ФАО по праву на харчування містять докладні вказівки щодо забезпечення сталого, недискримінаційного та гарантованого доступу до ресурсів і активів, включаючи працю, землю, воду, генетичні ресурси для виробництва харчування і сільськогосподарства, послуги тощо (Керівний принцип 8).

Для того щоб гарантувати малозабезпеченому населенню сільських та міських районів право на харчування, необхідно також забезпечувати реалізацію інших прав людини, таких, як свобода від примусового виселення, право брати участь в державних справах і брати участь у розвитку сільських районів, свободу асоціації, право користуватися благами наукового прогресу і його досягненнями, право на працю та інші трудові права, право на освіту та інформацію та право на соціальне забезпечення.

В. КОРИННІ НАРОДИ

Більшість корінних народів відносяться до категорії осіб, найбільш уразливих в плані голоду та недоїдання. Голод та недоїдання серед корінних народів в значній мірі пояснюються тривалою історією соціального, політичного та економічного відчуження, включаючи століття експропріації та розграбування їх земель.

Однак розуміння того, що означає право на харчування для корінних народів, досягається більш складним чином в порівнянні з простим розглядом статистичних даних про масштаби голоду та недоїдання. Корінні народи мають власне уявлення про те, що є достатнім харчуванням, і їхні сподівання розходяться з основним напрямком розвитку і звичайними економічними критеріями. Уявлення корінних народів про безпеку коштів для існування глибоко кореняться в їх соціально-культурних традиціях і їх особливою взаємозв'язку з споконвічними територіями та ресурсами. Найчастіше продукти харчування, постачання їх і їх споживання є важливим компо-

нентом їхньої культури, так само як і громадської, економічної та політичної організації.

Реалізація права на харчування корінних народів найбезпосереднішим чином залежить від їх доступу до природних ресурсів на їх споконвічних землях і контролю над ними, оскільки часто вони годують себе саме обробкою цих земель, збиранням, рибальством, полюванням або тваринництвом на них. Серйозною перешкодою для реалізації права на харчування є конфіскація земель без вільного, попереднього і усвідомленої згоди відповідних корінних народів і в умовах відсутності юридичного визнання властивих для них форм землеволодіння. Тому важливо надавати корінним народам правові титули на їх споконвічні землі. Відповідно до Конвенції № 169 Міжнародної організації праці (МОП) про корінні народи та народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах, «в разі потреби уряду вживають заходів для визначення меж земель, які традиційно займають відповідні народи, і для гарантування ефективної охорони їх прав власності та володіння» (пункт 2 статті 14). У Декларації Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів, прийнятої в 2007 році, також підтверджується, що корінні народи мають право освоювати землі, якими вони володіють в силу традиційного володіння (стаття 26), і що державам слід забезпечувати належне визнання систем землеволодіння корінних народів (стаття 27).

Під загрозою знаходяться також доступ корінних народів до генетичних ресурсів рослинного та тваринного походження та контроль над ними, зокрема в зв'язку з посівами, традиційно зрощує корінними громадами, а також накопичені поколіннями відповідні традиційні знання. Існує стурбованість щодо того, що недавні зміни в міжнародних режимах прав інтелектуальної власності, зокрема Угоду про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТАПІС) в рамках Світової організації торгівлі, можуть призводити до захисту «винаходів», зроблених приватними підприємствами та науково-дослідними інститутами на основі традиційних ресурсів і знань корінних громад, і позбавляти їх вільного доступу до таких ресурсів та знань і користування ними³⁰. У Керівних принципах ФАО по праву на харчування передбачається, що держави повинні вживати заходів для «запобігання деградації та забезпечення збереження та невиснажливого використання генетичних ресурсів з метою виробництва продовольства та сільського господарства», включаючи захист традиційних знань і справедливе участь в спільному користуванні благами за допомогою участі місцевих та корінних громад у відповідних процесах прийняття рішень (Керівний принцип 8). У Декларації Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів також визнається право корінних народів на збереження, контроль, охоро-

---

³⁰ Див. А/60/350, пункт 24.

ну і розвиток проявів їх наукових знань, технологій та культури, включаючи людські та генетичні ресурси, насіння і знання властивостей фауни і флори (стаття 31).

С. ЖІНКИ

Жінки відіграють ключову роль в досягненні продовольчої безпеки. Однак жінки часто в непропорційно більшою мірою страждають від голоду, відсутності продовольчої безпеки та злиднів в основному в результаті гендерної нерівності та відсутності можливостей для здійснення ними соціальних, економічних, громадянських та політичних прав і владних повноважень. У багатьох країнах дівчинки вдвічі частіше, ніж хлопчики, вмирають від недоїдання та піддаються профілактиці дитячих захворювань, і, згідно з оцінками, число жінок, які страждають від недоїдання, майже вдвічі перевищує число чоловіків³¹.

У багатьох країнах жінки грають основну роль у виробництві продуктів харчування. Наприклад, в районах Африки на південь від Сахари приблизно 70% сільськогосподарських працівників та 80% працівників харчової промисловості становлять жінки³². Однак у багатьох випадках жінки піддаються дискримінації в доступі до засобів виробництва продуктів для достатнього харчування. Вони часто перебувають в несприятливому становищі з точки зору успадкування і володіння землею та іншої власністю, а також доступу до кредитування, природних ресурсів, технологій, професійному навчанні та підготовці, інформації та послуг в області популяризації відповідних знань. Внаслідок дискримінації жінок також важче знаходити роботу і зберігати робочі місця з адекватними умовами. Їх заробітна плата іноді істотно нижче, ніж у чоловіків, включаючи оплату ідентичних або аналогічних завдань або рівноцінної праці. Крім того, багато жінок працюють у неформальному секторі, наприклад в якості домашньої прислуги, і займаються самостійною працею в нестабільних умовах. Ці ситуації позбавляють їх коштів для придбання продовольства і можуть нести особливо серйозну загрозу для продовольчої безпеки домашніх господарств, очолюваних жінками.

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок охороняє право жінок на рівний доступ до праці, землі, кредитування, доходів та соціального забезпечення, які мають суттєво важливе значення для рів-

---

³¹ Резолюція 7/14 Ради з прав людини, пункт 4.

³² International Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development, «Summary for decision makers of the Sub-Saharan Africa (SSA) report» (2008), р. 5.

ноправного здійснення жінками права на харчування. Наприклад, стаття 14 передбачає ряд конкретних заходів з ліквідації дискримінації щодо жінок у сільських районах, що створює сприятливе середовище для користування жінками правом на харчування. Стаття 11 охороняє право жінок на рівну користування трудовими правами, а стаття 13 b) — їх доступ до фінансових ресурсів. Трудові права жінок охороняються також конвенціями МОП, зокрема конвенціями про ліквідацію дискримінації в галузі праці та занять (Конвенції МОП № 100 і № 111).

**Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок —
створення сприятливого середовища
для користування жінками їх правом на харчування**

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок передбачає конкретні заходи, необхідні для створення сприятливого середовища для користування жінками їх правом на харчування. Наприклад, стаття 14 зобов'язує держави-учасниці вживати заходів для забезпечення прав жінок в сільських районах:

- брати участь в розробці та здійсненні планів розвитку на всіх рівнях;
- на доступ до відповідного медичного обслуговування, включаючи інформацію, консультації та обслуговування з питань планування розміру сім'ї;
- безпосередньо користуватися благами програм соціального страхування;
- отримувати всі види підготовки як формального, так і неформальної освіти, включаючи функціональну грамотність, а також користуватися послугами всіх засобів общинного обслуговування, консультативних служб із сільськогосподарських питань, зокрема для підвищення їх технологічного рівня;
- організовувати групи взаємодопомоги та кооперативи, з тим щоб забезпечити рівний доступ до
- економічних можливостей шляхом роботи за наймом або незалежної трудової діяльності;
- брати участь у всіх видах колективної діяльності;
- на доступ до сільськогосподарських кредитів та позик, системи збуту, відповідної технології та на рівний статус у земельних і аграрних реформах, а також в планах Перезаселення земель;
- користуватися належними умовами життя, особливо житловими умовами, санітарними послугами, електро- і водопостачанням, а також транспортом та засобами зв'язку.

Всі ці права необхідні для здійснення в повному обсязі права на харчування жінок в сільських районах.

Жінки відчувають особливі харчові потреби, зокрема у зв'язку з їх репродуктивним здоров'ям. Обмеження права на достатнє харчування жінок дитородного віку, включаючи дівчаток-підлітків, може призводити до небезпечних для життя ускладнень під час вагітності та пологів. Крім того, недоїдання вагітних та годуючих жінок може призводити до недоїдання їхніх дітей, а також до виникнення у них фізичних та психічних відхилень. Стаття 12 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок передбачає забезпечення для жінок достатнього харчування в період вагітності та годування. Однак слід зазначити, що право на харчування поширюється на всіх жінок, а не тільки в зв'язку з їх роллю матерів або їх репродуктивною функцією. При здійсненні права на харчування слід враховувати особливі харчові потреби жінок протягом усього їхнього життя.

Жінки та дівчата можуть стикатися з дискримінацією в сім'ї. У багатьох країнах вони отримують менше харчування, ніж члени сім'ї чоловічої статі, так як мають більш низьким статусом. Насильство щодо жінок або інша практика, яка веде до порушення прав жінок, також можуть сприяти відсутності продовольчої безпеки жінок. Наприклад, зловживання у відношенні домашньої прислуги з числа мігрантів, більшість з якої складають жінки, можуть включати позбавлення харчування³³. У крайніх випадках краще ставлення до дітей чоловічої статі може призводити до вбивств дівчаток в дитячому віці, в тому числі за допомогою позбавлення їжі і води³⁴. З тим щоб забезпечити здійснення жінками права на харчування, необхідно докласти зусиль для виправлення гендерної нерівності як у державній, так і приватній сфері. В цьому відношенні стаття 5 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок зобов'язує беруть в ній участь вживати заходів з метою «змінити соціальні та культурні моделі поведінки чоловіків та жінок з метою викорінення забобонів, звичаїв та всіх інших проявів, які засновані на ідеї неповноцінності або зверхності однієї із статей або стереотипності ролі чоловіків та жінок», що поширюється також на приватне та сімейне сферу.

D. ДІТИ

Діти особливо уразливі з точки зору відсутність достатньої харчування, оскільки вони потребують живильної та безпечної їжі для фізичного зростання і розумового розвитку. Близько половини смертей дітей віком до п'яти

---

³³ Див. Е/CN.4/1997/47, пункт 124.

³⁴ Див. Е/CN.4/2002/83, пункт 74.

років відбуваються в результаті недостатнього харчування³⁵. Недоїдання виникає внаслідок поєднання таких факторів, як нестача достатнього харчування та медичного обслуговування, а також відсутність безпечної води та санітарних послуг. Недоїдання, в тому числі в період вагітності, не тільки призводить до смерті дітей, але і викликає тривалі наслідки, включаючи психічні та фізичні порушення, хронічні захворювання, а також слабку імунну систему і слабе репродуктивне здоров'я.

Харчування дітей молодшого віку залежить від їх сімей або вихователів. Таким чином, здатність сімей та вихователів надавати їм достатнє харчування і вибір ними продуктів харчування надають істотний вплив на користування дітьми правом на харчування. Наприклад, грудне молоко є найкращою їжею для здорового росту та розвитку немовлят. Однак найчастіше неналежний маркетинг і пропаганда заміників грудного молока негативно впливають на вибір і здатність матері оптимально забезпечувати грудне вигодовування її дитини, що перешкоджає доступу дітей до достатнього харчування. У зв'язку з цим Комітет з прав дитини послідовно рекомендує державам заохочувати грудне вигодовування в прагненні захистити права дітей на здоров'я та загальне благополуччя і забезпечити дотримання Міжнародного кодексу маркетингу заміників грудного молока Всесвітньої організації охорони здоров'я.

Для користування дітьми своїм правом на харчування слід створювати сприятливе середовище, в якій можна забезпечити їх доступ до достатнього харчування. Необхідно розширювати можливості сімей та вихователів таким чином, щоб вони могли виконувати свій обов'язок по наданню дітям адекватного і достатнього харчування. Коли сім'ї та вихователі відчужуються від доступу до ресурсів та засобів забезпечення свого існування, наприклад, з причин їх стану здоров'я, зокрема захворювання на ВІЛ/СНІД, або з причини їх належності до групи меншини, наявності інвалідності, положення біженців або переміщених осіб, це швидше за все підриватиме користування їхніми дітьми правом на харчування. Коли діти та їхні сім'ї не здатні скористатися правом на харчування в силу обмеженості коштів, що знаходяться в їх розпорядженні, слід надавати їм підтримку, наприклад за допомогою програм шкільного харчування або продовольчої допомоги в разі стихійних чи інших лих. Продовольство, яке надається в рамках такої підтримки, має відповідати вимогам дитячого раціону.

Незабезпечення права дітей на харчування може також мати соціальні наслідки. Наприклад, голод часто робить дітей більш уразливими в плані дитячої праці, включаючи найгірші форми дитячої праці, такі як рабство дітей, дитяча проституція або вербування дітей як солдатів. Голод також змушує

---

³⁵ UNICEF, *The State of the World's Children 2008: Child Survival* (New York, 2007), p. 1.

дітей залишати школу в силу необхідності працювати для забезпечення харчування або через те, що голод робить їх фізично та психічно занадто слабкими для відвідування школи.

Конвенція про права дитини захищає право дитини на харчування в контексті права на життя, виживання і розвиток, здоров'я, харчування та достатній життєвий рівень.

III. У ЧОМУ СКЛАДАЮТЬСЯ ЗOBOB'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВ ТА OBOB'ЯЗКИ ІНШИХ СТОРІН!

Держави несуть першорядне зобов'язання щодо захисту та заохочення прав людини. Правозахисні зобов'язання визначаються і гарантуються міжнародним звичайним правом³⁶ і за змістом міжнародних правозахисних договорів, покладаючи на ратифікували їх держави мають незаперечну юридичну силу зобов'язання по реалізації цих прав. У ряді національних конституцій також визнається право на харчування та відповідні зобов'язання держави.

A. ТРИ ТИПУ ЗOBOB'ЯЗАНЬ

Зобов'язання держав в зв'язку з правом на харчування по-різному відображені в різних договорах. Однак в цілому вони підпадають під три категорії, а саме: зобов'язання дотримуватися, захищати і здійснювати.

Зобов'язання поважати право на харчування

Держави повинні дотримуватися право людей на існуючий доступ до харчування та засоби отримання продовольства. Це означає заборону будь-якого заходу, яка призводить до перешкоджання в доступі до харчування, наприклад за допомогою відмови політичним опонентам продовольчої допомоги. Держави не можуть припиняти дію законодавства або здійснення політики, які забезпечують людям доступ до харчування (включаючи, законодавство в галузі соціального забезпечення, програми, пов'язані з харчуванням), якщо тільки це не є повністю виправданим. Держави повинні забезпечувати, щоб державні установи, в тому числі державні підприємства або військові частини, не ускладнювали доступ людей до харчування, наприклад, шляхом забруднення або знищення сільськогосподарських угідь або за допомогою примусових виселень. Держави повинні також регулярно переглядати свою національну політику та програми, що мають

---

³⁶ Звичайне право є свідченням загальної практики держав, прийняті в якості закону і яка витікає з відчуття правового зобов'язання.

відношення до харчування, з тим щоб забезпечити ефективне дотримання ними рівного права кожної людини на харчування.

Зобов'язання захищати право на харчування

Держави зобов'язані захищати користування особами правом на харчування від порушень, вчинених третіми сторонами (наприклад, іншими особами, групами, приватними підприємствами та іншими суб'єктами). Наприклад, державам слід не дозволяти третім сторонам знищувати джерела живлення, наприклад шляхом забруднення землі, води і повітря небезпечними промисловими та сільськогосподарськими продуктами, або знищувати споконвічні землі корінних народів в цілях розмінування, спорудження гребель, автомагістралей або організації агропромислового виробництва. Зобов'язання захищати включає також забезпечення того, щоб продовольство, яке надходить на ринок, було безпечним і поживним. Тому державам необхідно встановити стандарти якості та безпеки продуктів харчування та забезпечувати їх дотримання, так само як і забезпечувати справедливу і рівноправну ринкову практику. Крім цього, державам слід прийняти законодавчі та інші заходи, необхідні для захисту населення, особливо дітей, від реклами і стимулювання збуту нездорових продуктів харчування, з тим щоб підтримати зусилля батьків і фахівців в області охорони здоров'я щодо заохочення більш здорового способу харчування та фізичної активності. Держава повинна також при укладанні угод з іншими державами або міжнародними організаціями брати до уваги свої міжнародно-правові зобов'язання, що стосуються права на харчування.

Зобов'язання здійснювати право на харчування

Зобов'язання здійснювати включає як зобов'язання полегшувати, так і зобов'язання *надавати*³⁷. Зобов'язання *здійснювати (полегшувати)* означає, що держави повинні ініціативно прагнути до зміцнення можливостей населення в плані доступу до ресурсів та засобів забезпечення існування і користування ними, включаючи зміцнення продовольчої безпеки. До типових прикладів таких заходів відноситься здійснення програм аграрної реформи чи приписів щодо мінімального доходу. При затвердженні продовольчої політики урядів також, як видається, слід ретельно збалансувати між собою інвестування в виробництво товарних культур на експорт і підтримку виробників продовольчих культур для внутрішнього споживання.

---

³⁷ В останніх зауваженнях загального порядку Комітет з економічних, соціальних і культурних прав запропонував тлумачення, згідно з яким зобов'язання здійснювати містить в собі зобов'язання полегшувати, заохочувати та надавати.

Інші можливі заходи могли б полягати в здійсненні та вдосконаленні продовольчих програм і програм харчування та в забезпеченні обліку проблеми харчування в проектах розвитку. Полегшення повної реалізації права на харчування означає також для держав вимога інформувати населення про його права людини та зміцнювати його здатність брати участь в процесах розвитку та прийняття рішень.

Коли особи або групи з не залежних від них причин не можуть скористатися правом на харчування за допомогою засобів, наявних в їх розпорядженні, держави несуть зобов'язання по здійсненню (надання) харчування, наприклад в рамках продовольчої допомоги або охоплення мережами соціальної безпеки найбільш знедолених верств і жертв стихійних чи інших лих.

На думку першого Спеціального доповідача з питання про право на харчування, для дотримання в повному обсязі своїх зобов'язань щодо права на харчування держави повинні поважати, захищати і сприяти здійсненню права на харчування людей, які проживають на території інших держави. Це передбачає, що держави зобов'язані забезпечувати, щоб їх громадяни, а також інші треті сторони, що діють під їх юрисдикцією, такі як приватні компанії, не порушували право на харчування в інших країнах³⁸.

В. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЩОДО ПОСТУПОВОГО ЗДІЙСНЕННЯ І ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ПО НЕГАЙНОМУ ЗДІЙСНЕННЮ

Поступове здійснення

Деякі договори і національні конституції допускають поступове досягнення державами повного здійснення права на харчування. Наприклад, пункт 1 статті 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права говорить наступне:

Кожен бере участь у цьому Пакті, зобов'язується в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва, зокрема в економічній і технічній галузях, вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення визнаних у цьому Пакті прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, вжиття законодавчих заходів.

У цьому полягає імпліцитне визнання того, що держави можуть стикатися з обмеженістю ресурсів і що для повного здійснення зобов'язань з метою реалізації права на харчування може знадобитися деякий час. Однак це не означає, що державам не потрібно нічого робити, поки вони не мати-

---

³⁸ Див. E/CN.4/2006/44, пункти 28–38.

муть достатніх ресурсів. Навпаки, це означає, що держави повинні негайно розробити «дорожню карту» з метою повної реалізації права на харчування, а також демонструвати, що вони докладають всіх можливих зусиль з використанням усіх наявних ресурсів з метою кращого дотримання, захисту і здійснення права на харчування.

Зобов'язання невідкладного характеру

Хоча деякі аспекти права на харчування підлягають поступового здійснення, інші зобов'язання держав мають невідкладний характер. Нижче наведено чотири категорії зобов'язань *невідкладного характеру* по Міжнародному пакту про економічні, соціальні і культурні права.

а) Ліквідація дискримінації

Держави повинні негайно заборонити дискримінацію в доступі до харчування і відповідних ресурсів за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, віку, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження, інвалідності або за іншою ознакою і вжити заходів щодо викорінення дискримінації на цих підставах.

Що є дискримінацією?

«Дискримінація» означає будь-яке розрізнення, виняток або обмеження, засноване на ряді різних ознак, які мають на меті або наслідком знищення або ослаблення рівного користування або здійснення прав людини і основних свобод³⁹. Невичерпний список заборонених підстав для дискримінації включає ознаки раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини⁴⁰. Вона пов'язана з маргіналізацією конкретних груп населення і, як правило, корениться у відносинах основоположного структурного соціальної нерівності в суспільстві. Недискримінація і рівність є основними принципами прав людини і застосовуються також до права на харчування. Будь-яка дискримінація в доступі до харчу-

---

³⁹ Див., Наприклад, статтю 1 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 року) і статтю 1 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 року).

⁴⁰ «У своєму зауваженні загального порядку № 20 (2009 рік) Комітет з економічних, соціальних і культурних прав роз'яснює, що «інша обставина» за змістом Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права може охоплювати наступний невичерпний перелік факторів: інвалідність, вік, національність, шлюбне і сімейний стан, сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність, стан здоров'я, місце проживання та економічне і соціальне становище.

вання, а також до засобів отримання харчування являє собою порушення права на харчування.

Однак недискримінація і рівність не означають ідентичного звернення в кожному випадку. Навпаки, державам необхідно визнавати і передбачати відмінності і конкретні потреби різних груп, і особливо найбільш маргіналізованих і знаходяться в найбільш несприятливому становищі, а також мають інші потреби в харчуванні або інші культурні традиції. Для боротьби з дискримінацією на практиці (дискримінацією де-факто) можуть знадобитися позитивні заходи захисту. Наприклад, використання так званих тимчасових спеціальних заходів, за допомогою яких забезпечується сприятливе поводження з деякими особами, є легітимним в тій мірі, в якій ці заходи необхідні для виправлення дискримінації де-факто, і припиняється зі зникненням умов, що призводять до дискримінації. Наприклад, однією з легітимних заходів є виділення традиційно ігнорованих групам більшого обсягу ресурсів з метою розширення їх можливостей щодо досягнення продовольчої безпеки. Інші позитивні заходи можуть мати постійний характер. Наприклад, при розробці заходів в області соціального забезпечення слід брати до уваги різні потреби в харчуванні конкретних груп населення (зокрема дітей, вагітних і годуючих матерів, літніх осіб, інвалідів або хворих осіб), з тим щоб даний рівень допомоги забезпечував їх доступ до достатньої харчування.

Більш докладні відомості про дискримінацію в зв'язку зі здійсненням економічних, соціальних і культурних прав см. В Зауваженні загального порядку № 20 (2009) Комітету з економічних, соціальних культурних прав.

b) Зобов'язання «вживати заходів»

Як зазначалося вище, відповідно до зобов'язання щодо поступового здійснення держави не можуть не діяти, а, навпаки, зобов'язані робити постійні зусилля з метою поліпшення користування правом на харчування. Це означає, що, хоча повна реалізація права на харчування може досягатися поступово, кроки на шляху до цієї мети повинні вживатися в розумно короткий термін. Такі кроки повинні бути обдуманими, конкретними і якомога більше цілеспрямованими і передбачати використання всіх належних засобів і ресурсів. Прикладами таких кроків є:

- оцінка стану здійснення права на харчування, включаючи забезпечення адекватних механізмів зі збору та оцінці відповідних і зручно дезагрегованих даних;
- формулювання стратегій і планів, що включають показники, базові рівні і завдання, намічені до реалізації в конкретні терміни, які є досяжними і призначаються для оцінки прогресу в справі реалізації права на харчування;

- прийняття законів і стратегій, необхідних для реалізації права на харчування, або перегляд законів і стратегій, які можуть чинити на неї негативний вплив;
- створення інституційних механізмів, необхідних для координації міжсекторальних зусиль по реалізації права на харчування;
- регулярний моніторинг досягнутого прогресу в справі реалізації права на харчування;
- створення механізмів оскарження, здатних забезпечувати засоби правового захисту в разі порушення права на харчування.

с) Заборона регресивних заходів

Держави не можуть допускати погіршення в плані зниження існуючого рівня здійснення права на харчування, якщо тільки для цього немає вагомих виправдань. Наприклад, однією з регресивних заходів може бути невиправдане припинення надання життєво важливих послуг для дрібних власників, зокрема послуг з консультування або підтримки в плані доступу до виробничих ресурсів. Для виправдання такої міри держава повинна продемонструвати, що воно прийняло її тільки після ретельного розгляду всіх варіантів, оцінки її впливу і використання в максимальних межах наявних ресурсів.

д) Забезпечення мінімального базового рівня здійснення права на харчування

Відповідно до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права існують зобов'язання, які вважаються негайно вступають в силу, з тим щоб забезпечити мінімальні базові рівні здійснення кожного з прав, включаючи право на харчування. Вони називаються мінімальними основними зобов'язаннями. Відносно права на харчування держави повинні гарантувати задоволення вимоги щодо, щонайменше, мінімального базового рівня, необхідного для забезпечення свободи від голоду, навіть в періоди стихійних чи інших лих⁴¹.

Якщо держава не дотримується ці зобов'язання в силу обмеженості ресурсів, воно має продемонструвати, що воно доклало всіх зусиль для використання всіх наявних ресурсів з метою дотримання в пріоритетному порядку цих основних зобов'язань. Навіть коли ресурсів, наявних у розпорядженні уряду, явно недостатньо, воно все ж таки має впроваджувати маловитратні і цільові програми з надання допомоги найбільш нужденним групам, з тим щоб його обмежені ресурси використовувалися дієвим і ефективним чином.

---

⁴¹ Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, зауваження загального порядку № 12, пункти 6 та 17.

С. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, ЯКІ МАЮТЬ МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ

Держава несе головну відповідальність за дотримання, захист і здійснення права на харчування населення на території в межах його кордонів. Однак в глобалізованому світі структурні причини відсутності продовольчої безпеки мають міжнародні аспекти, що виходять з під контроль однієї держави. Наприклад, міжнародна торгівля продовольчими товарами обумовлює все більшу залежність внутрішніх цін на продукти харчування від міжнародного ринку, вплив зміни клімату негативно позначається на здатності населення виробляти продовольство, а міжнародне співробітництво в галузі розвитку в разі відсутності обліку правозахисної проблематики може негативно відбиватися на здійсненні права на харчування маргіналізованих груп. Для протидії таким факторам необхідна координація зусиль держав.

Відповідно до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права держави дотримуються своїх зобов'язань в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва вживати заходів до того, щоб забезпечувати здійснення визнаних у ньому прав (стаття 2). Пункт 2 статті 11 Пакту конкретно зобов'язує держави-учасниці вживати заходів, в тому числі в порядку міжнародного співробітництва, для того щоб поліпшити методи виробництва, зберігання і розподілу продуктів харчування і забезпечити *справедливий розподіл світових запасів продовольства*. Роль міжнародної допомоги і співробітництва відображена також у інших міжнародно-правових документах і політичних заявах, таких як Статут Організації Об'єднаних Націй (пункт 3 статті 1, статті 55 і 56), Загальна декларація прав людини (статті 22 і 28), Конвенція про права дитини (статті 4, 24 і 27), Конвенція про права інвалідів (стаття 32) і Римська декларація Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з проблем продовольства.

Міжнародне співробітництво не замінює виконання внутрішніх зобов'язань. Однак, якщо держава не здатна самостійно забезпечити здійснення права на харчування, воно повинно активно запитувати необхідну допомогу з боку інших держав або при необхідності координувати свої зусилля з іншими державами з метою подолання перешкод для реалізації права на харчування, що мають транскордонні аспекти. Крім того, держави повинні утримуватися від вжиття заходів, що підривають користування правом на харчування в інших країнах, і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва вживати заходів для того, щоб дозволити іншим державам виконувати свої зобов'язання щодо права на харчування. У зв'язку з цим держави при укладанні міжнародних угод або прийнятті внутрішніх заходів, що мають екстериторіальна вплив, повинні

забезпечувати, щоб приділялась належна увага захисту і заохочення права на харчування⁴².

D. ОБОВ'ЯЗКИ ІНШИХ СТОРІН

Зобов'язання держави щодо захисту прав людини включає забезпечення того, щоб вони не обмежувалися недержавними суб'єктами. Крім того, ведеться все більш активна дискусія щодо того, в якому обсязі інші суб'єкти суспільства — окремі особи, міжурядові та неурядові організації (НУО) і ділові кола — несуть обов'язки щодо заохочення і захисту прав людини. В епоху глобалізації і зростаючої взаємозалежності дискутуються обов'язки як держав, як і інших суб'єктів, зокрема міжнародних організацій і транснаціональних корпорацій, по відношенню до людей, які живуть в інших країнах.

Міжурядові організації

У відповідності зі своїм Статутом одна з цілей Організації Об'єднаних Націй полягає в розвитку поваги до прав людини, а міжнародні договори в області прав людини передбачають особливу роль органів і спеціалізованих установ Організації Об'єднаних Націй в їх здійсненні.

Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй і Рада з прав людини запропонували всім міжнародним організаціям, включаючи Світовий банк і Міжнародний валютний фонд, «сприяти політиці і проектам, здійснення яких позитивно позначається на право на харчування, забезпечувати, щоб партнери дотримувалися право на харчування при здійсненні спільних проектів, надавати підтримку стратегіям держав-членів, націленим на здійснення права на харчування, і уникати будь-яких кроків, які могли б мати негативні наслідки для здійснення права на харчування»⁴³.

Багато міжнародних організацій несуть обов'язки щодо здійснення права на харчування. При отриманні відповідних прохань і в рамках своїх мандатів і експертного потенціалу вони надають підтримку своїм державам-членам у здійсненні права на пітання⁴⁴. Наприклад, ФАО підтримує реалізацію права на харчування за допомогою свого експертного потенціалу

---

⁴² Див., Наприклад, доповідь Спеціального доповідача з питання про право на харчування (A/HRC/10/5/Add.2).

⁴³ Див., Наприклад, резолюції 60/165 та 61/163 Генеральної Асамблеї і резолюції 7/14 і 10/12 Ради з прав людини. Див. Також зауваження загального порядку № 12 Комітету з економічних, соціальних і культурних прав, пункти 40 і 41.

⁴⁴ Наприклад, див. Зауваження загального порядку № 12 Комітету з економічних, соціальних і культурних прав, пункти 30 і 38.

та знання продовольчої проблематики і сільського господарства. Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй вносить свій вклад в реалізацію права дітей на харчування. Всесвітня продовольча програма Організації Об'єднаних Націй і Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців грають важливу роль в контексті надання допомоги в разі лих і гуманітарної допомоги в надзвичайних ситуаціях.

ФАО і право на харчування

ФАО є спеціалізованою установою Організації Об'єднаних Націй, яке відповідає за продовольство і сільське господарство. Мандат ФАО передбачає підвищення якості харчування, збільшення продуктивності праці в сільському господарстві та поліпшення умов життя сільського населення, тим самим, як свідчить її Статут, «забезпечуючи для людства свободу від голоду». ФАО прагне досягти цієї мети за допомогою забезпечення доступності інформації, обміну досвідом в питаннях політики, міжнародних форумів для діалогу та обміну думками та передачі знань на місця.

Держави-члени ФАО неодноразово підтверджували право на достатнє харчування та основне право на свободу від голоду. Всі держави-члени ФАО взяли Керівні принципи реалізації права на харчування, затвердивши їх на Раді ФАО в листопаді 2004 року. У 2006 році для підтримки здійснення членами Керівних принципів реалізації права на харчування був створений Відділ по праву на харчування, який виконує це завдання за допомогою інформаційної роботи та розвитку потенціалу, розвитку методології і інструментів, актуалізації права на харчування в роботі ФАО і надання технічних експертних знань і консультацій з питань політики зацікавленим країнам.

ФАО надає підтримку своїм державам-членам в рамках семи практичних заходів по здійсненню права на харчування:

- 1) Виявлення голодуючих людей, чиє право на харчування не здійснюється;
- 2) Оцінка існуючої політики і програм;
- 3) Розробка стратегій для створення сприятливого середовища та заходів допомоги;
- 4) Поліпшення інституційної координації і функціонування;
- 5) Перегляд і зміцнення правової основи;
- 6) Спостереження за досягається прогресом з упором на права людини;
- 7) Забезпечення ефективного засобу правового захисту від порушень права на харчування.

У поточному процесі реформування ФАО здійснення права на харчування є «організаційним результатом» стратегічної рамкової програми ФАО.

Приватний сектор, включаючи транснаціональні корпорації

Діяльність приватних підприємств має суттєвий вплив на користування людьми правом на харчування. У питаннях харчування в порівнянні, наприклад, з утворенням або охороною здоров'я приватний сектор відіграє набагато значнішу роль, ніж державний сектор. Виробництво, переробка, розподіл і транскордонний збут більшості продуктів харчування здійснюються приватними суб'єктами. Це означає, що приватний сектор відіграє важливу роль у забезпеченні та поліпшенні продовольчої безпеки. У той же час приватні компанії можуть шкідливо діяти на користування людьми правом на харчування. Наприклад, якщо великі компанії користуються невідповідними перевагами в конкурентній боротьбі за землі, ресурси або доступ до ринків, це може призводити до маргіналізації дрібних виробників і торговців продуктами харчування, що в результаті підриває їх продовольчу безпеку. Продаючи небезпечні продукти харчування або поширюючи дезорієнтуючу інформацію про поставляється ними на ринок продовольстві, продовольчі компанії можуть підірвати доступ людей до достатнього харчування.

Комерційна діяльність, яка може впливати на користуванні людьми правом на харчування, не зводиться до діяльності продовольчих і агропромислових компаній. З одного боку, приватні компанії, дотримуючись трудові стандарти, що застосовуються в країні, зокрема що стосуються мінімальної заробітної плати, забезпечують зайнятість, що дозволяє трудящим прогодувати себе і свої сім'ї. З іншого боку, різні види підприємництва, в тому числі у видобувних галузях чи важкої промисловості, можуть позбавляти людей засобів до отримання продуктів харчування шляхом забруднення ґрунту і водних джерел або виселення землеробських, риболовецьких або кочових громад з їх земель і прибережних територій без дотримання належної процедури. Безконтрольна спекуляція продовольством і виробничими ресурсами, необхідними для виробництва продуктів харчування, може сприяти зростанню цін на продовольство.

Відповідно до міжнародного права держави несуть зобов'язання щодо захисту осіб, які проживають на території під їхньою юрисдикцією, від порушення прав людини, що здійснюються недержавними суб'єктами, включаючи приватні компанії. Хоча в міжнародних договорах відсутні прямі посилання на правозахисні зобов'язання приватного сектора, відзначається зростання визнання, в тому числі Радою з прав людини⁴⁵ і в положеннях регіональних і міжнародних договорів по «м'якому праву», того, що самі корпорації несуть зобов'язання щодо дотримання прав людини, включаю-

---

⁴⁵ Резолюція 8/7 Ради з прав людини.

чи право на харчування. Це означає, що приватні компанії та інші недержавні суб'єкти не повинні зазіхати на користування правами людини і що в разі заподіяння шкоди повинні існувати ефективні засоби правового захисту жертв⁴⁶ перший

Спеціальний доповідач з питання про право на харчування рекомендував транснаціональним корпораціям, щонайменше, дотримуватися право на харчування у всій своїй діяльності і уникати співучасті в порушеннях права на харчування з боку інших суб'єктів⁴⁷.

---

⁴⁶ Доповідь Спеціального представника Генерального секретаря з питання про права людини і транснаціональних корпораціях «Захищати, дотримуватися і відновлювати в правах: Основні положення, що стосуються бізнесу і прав людини» (A/HRC/8/5).

⁴⁷ A/59/385, пункт 24.

ІV. ЯКИМ ЧИНОМ МОЖНА ЗДІЙСНЮВАТИ ПРАВО НА ХАРЧУВАННЯ?

Найбільш підходящі шляхи і засоби здійснення права на достатнє харчування будуть варіюватися в залежності від тієї чи іншої країни, і у кожній державі буде певна свобода дій в плані вибору своїх власних підходів. При цьому кожна держава, яка зобов'язалася здійснювати право на харчування, має якомога швидше вжити безпосередні кроки з метою реалізації права на харчування для всіх. Деякі з основних кроків, які можуть робити держави, описуються нижче. Додаткові вказівки можна витягти, наприклад, з зауваження загального порядку № 12 про право на достатнє харчування, виданого Комітетом з економічних, соціальних і культурних прав, і Керівних принципів реалізації права на харчування ФАО.

Методологічний інструментарій ФАО

ФАО розробила звід практичних інструментів для підтримки національного здійснення Керівних принципів реалізації права на харчування:

- 1) Керівництво по законодавству, що стосується права на харчування;
- 2) Методи моніторингу реалізації права людини на достатнє харчування (том I і тому II);
- 3) Керівництво по проведенню оцінки здійснення права на харчування;
- 4) Огляд навчальної програми по праву на харчування;
- 5) Розробка бюджету для поліпшення ситуації у галузі здійснення права на харчування.

З добіркою цих інструментів можна ознайомитися за адресою: www.fao.org/righttofood.

A. НАЦІОНАЛЬНЕ ЗДІЙСНЕННЯ

Національна стратегія

Здійснення права на достатнє харчування потребують прийняття відповідної національної стратегії з метою забезпечення продовольчої безпеки і гігієни харчування для всіх, яка будувалася б на правозахисних принципах, що визначають цілі, а також процедури розробки політики та відповід-

них показників. Нижче наводяться деякі критерії, яким повинна відповідати така стратегія⁴⁸:

- a) її розробка і реалізація передбачають необхідність дотримання таких правозахисних принципів, як підзвітність, прозорість і участь;
- b) в її основі повинен лежати принцип систематичного визначення програмних заходів і видів діяльності, які обумовлені нормативним змістом права на достатнє харчування та відповідними зобов'язаннями держави;
- c) в стратегії має звертатися особлива увага на попередження та ліквідацію дискримінації щодо доступу до продуктів харчування або продовольчих ресурсам і на потреби маргіналізованих груп населення. Для цього необхідний систематичний аналіз дезагрегованих даних, що стосуються відсутності продовольчої безпеки, уразливості і положення різних груп в суспільстві в плані забезпечення харчування;
- d) в ній повинні розглядатися всі аспекти продовольчої системи, включаючи виробництво, переробку, розподіл, збут і споживання, а також інші відповідні заходи, зокрема в галузі охорони здоров'я, водопостачання та санітарії, освіти, зайнятості, соціального забезпечення та доступу до інформації;
- e) вона повинна чітко розподіляти обов'язки по реалізації необхідних заходів і встановлювати точні терміни їх здійснення;
- f) вона повинна передбачати інституційні механізми, включаючи координацію між відповідними міністерствами і між національними та регіональними органами державної влади;
- g) в ній повинні також визначатися ресурси, які є для досягнення цілей, і найекономічніший спосіб їх використання, в тому числі в період жорстких ресурсних обмежень.
- h) в ній повинні визначатися відповідні кроки з метою забезпечити таке становище, при якому діяльність недержавних суб'єктів відповідає праву на харчування.

Правова основа

Національна правова та інституційна основа має вирішальне значення для здійснення права на харчування. Багато країн включили право на харчування в свої конституції, обумовивши його роз'яснюють питання присвячених йому нормам, або в положеннях про право на достатній життєвий

---

⁴⁸ Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, зауваження загального порядку № 12, пункти 2–28.

уровень⁴⁹. Ряд країн розробляють рамковий закон про право на харчування. Це доцільно для конкретизації будь-яких конституційних положень, роз'яснення прав і обов'язків, а також для розробки положень про інституційні функції і координації реалізації права на харчування. Це може також забезпечити засоби правового захисту від порушень права на харчування та зміцнити мандати національних правозахисних установ (НПЗУ). Особливо важливе значення для забезпечення права на харчування має правова основа інституційної координації, оскільки пов'язані з нею обов'язки зазвичай виходять далеко за рамки повноважень будь-якого окремого секторального міністерства. Секторальне законодавство також має важливе значення, так як воно регулює економічне середовище, в якій люди здатні або не здатні прогнати себе в гідних умовах, і адекватність продовольства, що надходить на ринки і в роздрібний продаж, визначає умови функціонування ринків, регулює доступ до природних ресурсів і передбачає підстави для права на підтримку держави. Ці норми необхідно переглядати з метою забезпечення того, щоб ніщо не перешкоджало здатності людей забезпечувати себе харчуванням або здійснення їх права на соціальну допомогу⁵⁰.

Інститути

Іноді необхідно також реформувати і вдосконалювати державні інститути, що мають відношення до реалізації права на достатнє харчування. Держави повинні забезпечувати створення скоординованих міжсекторальних механізмів, необхідних для узгодженого здійснення, моніторингу та оцінки політики, планів і програм. Деякі держави заснували спеціальний інститут для контролю і координації реалізації права на харчування або забезпечення продовольчої безпеки. Ці механізми і інститути повинні передбачати всебічне і прозоре участь всіх зацікавлених суб'єктів, зокрема представників груп, які найбільшою мірою страждають від відсутності продовольчої безпеки.

Гватемала: правова та інституційна основа

У 2005 році Гватемала прийняла закон про створення національної системи продовольчої безпеки (*Ley del Sistema Nacional de Seguridad Alimentaria y Nutricional*), в якій визнається «право кожної людини на фізичний, економічний і соціальний доступ в будь-який час до адекватного з точки зору кількості і якості харчування, яке відповідає культурним уподобанням, переважно має національне походження і є біологічно адекватним, з метою підтримки здорової і продуктивного життя» (стаття 1). Закон також

---

⁴⁹ The Right to Food Guidelines: Information Papers..., pp. 134–137.

⁵⁰ Див. FAO, Guide on Legislating for the Right to Food (Rome, 2009).

передбачає створення Національної ради з продовольчої безпеки (Конасана), що відає реалізацією національної системи продовольчої безпеки (СНАСАН) і в роботі якого беруть участь представники уряду, громадянського суспільства і міжнародні партнери в області розвитку. Закон також уповноважує омбудсмена з прав людини контролювати виконання урядом своїх зобов'язань дотримуватися, захищати і здійснювати право на харчування.

Повноваження в галузі заохочення і захисту реалізації права на харчування можуть надаватися НПЗУ, зокрема національним комісіям з прав людини і омбудсменом. Їх функції включають моніторинг і реалізацію прав людини, консультування уряду і надання рекомендацій щодо політики або законодавчих змін, розгляд скарг, проведення розслідувань, забезпечення ратифікації і здійснення міжнародних договорів в області прав людини, а також організацію професійної підготовки та громадської освіти⁵¹.

Моніторинг

Моніторинг є суттєво важливою частиною зусиль по реалізації права на харчування. В ході здійснення національних стратегій в області права на харчування процес моніторингу дозволяє урядам та іншим зацікавленим сторонам оцінювати вплив законодавчих, директивних і програмних заходів на здійснення права на харчування, відстежувати і оцінювати досягнення в справі поступової реалізації цього права, виявляти виклики і перешкоди, що роблять негативний вплив, і сприяти вживанню заходів щодо виправлення становища.

Для моніторингу здійснення права на харчування державам слід встановити піддаються перевірці базові рівні, які досягалися б у короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективі, і розробити звіт відповідних показників. Крім цього, з метою максимізації його ефективності процес моніторингу повинен бути заснований на правозахисних принципах. Наприклад, збір, обробка, аналіз, інтерпретація і поширення інформації повинні бути прозорими і проводитися за участю широкого кола зацікавлених сторін, зокрема тих груп і осіб, які більше за інших страждають від відсутності продовольчої безпеки і є найбільш маргіналізованими⁵².

---

⁵¹ Див. Принципи, що стосуються статусу національних установ, що займаються заохоченням і захистом прав людини («Паризькі принципи»), резолюція 48/134 Генеральної Асамблеї.

⁵² Див., Наприклад, FAO, *Methods to Monitor the Human Right to Adequate Food*, vol. I (Rome, 2008).

Рамкові показники УВКПЛ відносно права на харчування

Для заохочення і моніторингу здійснення прав людини необхідні якісні та кількісні показники. Якщо конкретно, відповідні показники необхідні для оцінки поступової реалізації економічних, соціальних і культурних прав, закріплених в пункті 1 статті 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Належні показники сприяють виміру загальнонаціонального прогресу і забезпечують більш прозорі та об'єктивні оцінки здійснення прав людини. УВКПЛ розробило концептуальні та методологічні рамки показників в області прав людини, включаючи право на харчування, і виявило перелік наочних показників, які були встановлені в процесі консультації з широким колом експертів, зокрема представників міжнародних правозахисних наглядових механізмів, НПЗУ, установ Організації Об'єднаних Націй, статистичних бюро і НПО.

Завдання полягає в конкретизації універсальних правозахисних стандартів в показниках, які контекстуально доречні і практично можливі на рівні країн. Коротко кажучи, ці рамки переводять права людини, сформульовані в основних міжнародних договорах в області прав людини та інших договорах, в площину ряду характерних атрибутів і набору *структурних, процедурних і підсумкових* зобов'язань. Стосовно до того чи іншого права людини виявлені показники повинні орієнтувати на оцінку заходів, що вживаються державою з метою виконання своїх зобов'язань — починаючи з прихильності міжнародним правозахисним стандартам і їх прийняття (*структурні показники*), його зусиль, як основного носія зобов'язань, щодо дотримання зобов'язань, випливають із стандартів (*процедурні показники*), і закінчуючи результативністю цих зусиль для носіїв прав (*підсумкові показники*).

Що стосується права на харчування, то перелік показників був підготовлений в розбивці по п'яти виявленим атрибутам, а саме харчування, продовольчої безпеки та захисту споживачів, наявності продовольства і його доступності. Наприклад, по атрибуту «харчування» перелік показників включає прийняття національної політики в області норм достатнього харчування (*структурні показники*), частку відповідних груп населення, які охоплюються державними програмами надання поживних добавок (*процедурні показники*), і рівні відставання в розвитку і недостатньої ваги дітей молодше п'яти років (*підсумкові показники*). Рамки і переліки показників є інструмент, що дозволяє національним суб'єктам правозахисної діяльності розробляти свої власні набори показників.

Джерело:

«Report on indicators for promoting and monitoring the implementation of human rights» (HRI/MC/2008/3)

Для моніторингу реалізації права на харчування можуть прийматися різні заходи. У зв'язку з цим важливими адміністративними механізмами є перегляд політики, бюджетів або державних витрат і механізми публічно-

го моніторингу (наприклад, інспекція продовольчої безпеки, огляди положення в області харчування і реєстрації земельних прав). Одним із способів прогнозування розробниками політики ймовірного впливу запропонованої політики на користування правом на харчування і згодом проведення аналізу її фактичних наслідків можуть виступати оцінки різного роду, зокрема оцінки впливу. Крім самоконтролю уряду, забезпечення підзвітності уряду за реалізацію права на харчування сприяє також моніторинг з боку НПЗУ і організацій громадянського суспільства, включаючи відстеження окремих порушень.

Бразилія — Національний доповідач з питання про права людини на харчування, воду і землю в сільських районах

Уряд Бразилії за погодженням з Бразильською платформою громадянського суспільства і установами Організації Об'єднаних Націй призначила шість національних доповідачів для моніторингу здійснення в країні економічних, соціальних і культурних прав. Ця система була створена за зразком системи спеціальних доповідачів Організації Об'єднаних Націй. Одним з них є *Національний доповідач з питання про права людини на харчування, воду і землю в сільських районах*. Цей доповідач отримує від окремих осіб і груп осіб скарги на порушення права на харчування, здійснює поїздки на місця з метою розслідування порушень, організовує наради і готує доповіді про становище в галузі здійснення права на харчування в Бразилії. Доповідач представляє свої висновки уряду і рекомендує конкретні заходи, покликані викоринити порушення.

Національний доповідач з питання про права людини на харчування, воду і землю в сільських районах не підпадає під категорію національних установ, що займаються заохоченням і захистом прав людини, як вони визначені в Паризьких принципах. Однак його призначення є унікальним прикладом спроби створити механізм підзвітності в цілях захисту і заохочення права на харчування.

Джерело:

F.L.S. Valente et N. Beghin, Realization of the Human Right to Adequate Food and the Brazilian Experience: Inputs for Replicability (Rome, FAO, 2006)

Засоби правового захисту

Будь-яка особа або група осіб, які є жертвами порушення права на достатнє харчування, повинні мати доступ до ефективних судових і інших відповідних засобів правового захисту. Всі жертви таких порушень мають право на адекватне відшкодування, яке може набувати форму реституції, компенсації, сатисфакції або гарантій неповторення. До механізмів оскар-

ження можуть ставитися суди, адміністративні трибунали, механізми подання скарг в адміністративному порядку, а також механізми подання скарг, створені НПЗУ.

У більшості країн охороною прав людини і забезпеченням засобів правового захисту від порушень займаються судові інстанції, включаючи верховні і конституційні суди. Внутрішні суди все частіше слухають справи, що стосуються права на харчування. Судові розгляди можуть виявитися не найпростішим способом дослідження засобів правового захисту, оскільки вони можуть займати тривалий час, вимагати значних витрат і бути малодоступними для окремих осіб (наприклад, у випадках, коли необхідна правова експертиза високого рівня і встановлюються суворі критерії прийнятності з метою порушення справ). Однак судові органи часто є єдиним гарантом прав людини в країні, включаючи право на харчування, і грають у край важливу роль в їх захисту.

Приклади національного прецедентного права щодо здійснення права на харчування

Про порушення справ на підставі передбачуваних порушень права на харчування клопоче все більшу кількість окремих осіб і груп осіб. Нижче наводяться деякі приклади таких позовів:

- В Індії НВО «Народний союз за громадянські свободи» пред'явила позов до Верховного суду, стверджуючи, що в постраждалих від посухи сільських районах мали місце випадки голодної смерті, хоча державні зерносховища були переповнені. Суд визнав, що запобігання голоду і голодного виснаження населення є однією з основних обов'язків уряду і що невиконання цього обов'язку є порушенням права на життя в гідних людини умовах, а також обов'язки держави покращувати харчування і життєвий рівень свого народу відповідно до Конституції. Він видав цілий ряд тимчасових розпоряджень, наказавши центральному уряду і урядів штатів поліпшити становище за допомогою реалізації низки існуючих схем, зокрема здійснення Кодексу про боротьбу з голодом 1962 року.
- У Непалі в порядку реагування на позов в захист громадських інтересів Верховний суд у 2008 році видав тимчасове розпорядження, наказавши уряду негайно здійснити поставки продовольства в 32 округу, серйозно постраждали від нестачі продовольчих товарів. Суд зазначив, що Конституція гарантує право на харчування в якості одного з основних прав і що уряд повинен забезпечувати для всіх достатні продовольчі поставки.
- У Південній Африці група осіб і організація, що представляють 5000 членів риболовецьких артілей, звернулися до суду з претензією на те, що уряд не забезпечив їм справедливий доступ до прав на ведення рибного промислу, що призвело до порушення ряду основних соціально-

економічних прав, і головним чином права на харчування. У 2008 році Високий суд видав припис про те, що розроблені урядом директивні рамки розподілу прав на ведення рибного промислу повинні враховувати соціально-економічні права членів риболовецьких артелей і забезпечувати їх рівноправний доступ до ресурсів моря на підставі міжнародних та національних правових зобов'язань Південної Африки. Конституція Південної Африки визнає право на достатнє харчування.

Інші механізми оскарження могли б забезпечувати менш дорогі, а також більш оперативні, прості і доступні засоби правового захисту, ніж формальні судові розгляди.

У тих випадках, коли джерелом порушення права на харчування є адміністративні рішення, заходи та упущення, засоби правового захисту могли б забезпечуватися в рамках процедур перегляду в адміністративному порядку. Наприклад, якщо особа має право на певні пільги відповідно до програми продовольчої безпеки, при тому такі пільги не надаються або надаються, але без узгодження з встановленими критеріями (наприклад, щодо кількості або якості розподіляється продовольства або іншої допомоги), ця особа може володіти правоздатністю в плані подання скарги механізму перегляду в адміністративному порядку. У багатьох національних системах до розгляду клопотання про оскарження в ході судового розгляду необхідно вичерпати процедури перегляду в адміністративному порядку.

Коли НПЗУ одягнені повноваженнями приймати індивідуальні скарги, вони можуть відігравати важливу роль у розслідуванні можливих порушень і полегшенні доступу до засобів правового захисту. Хоча рекомендації НПЗУ, як правило, не мають обов'язкової юридичної сили, вони часто мають у своєму розпорядженні повноваженнями в плані спостереження за здійсненням їх рекомендацій, наприклад шляхом подання запитів до відповідних органів щодо інформації про те, чи була прийнята рекомендація і які заходи використовувалися для виправлення становища. НПЗУ могли б також пропонувати засоби правового захисту не тільки для врегулювання тих чи інших обставин розгляду ними справи, але і по відношенню до більш широких системних питань, які зачіпають право на харчування. Деякі НПЗУ можуть на підставі отриманих ними індивідуальних скарг пред'являти позови в судах.

В. РЕГІОНАЛЬНИЙ І МІЖНАРОДНИЙ МОНІТОРИНГ ТА ПІДЗВІТНІСТЬ

Хоча найбільш важливе значення має національне здійснення права на харчування, існують регіональні і міжнародні механізми підзвітності, що доповнюють національні механізми.

Регіональні правозахисні механізми

Механізми моніторингу здійснення регіональних правозахисних договорів, зокрема Африканська комісія з прав людини і народів, грають важливу роль в захисті права на харчування. Ще один регіональний правозахисний наглядовий орган Міжамериканський суд з прав людини за допомогою тлумачення інших суміжних прав, зокрема права на життя, визнав випадки порушення права на харчування і забезпечив засоби правового захисту від таких порушень.

Приклади регіональних правозахисних механізмів, що захищають право на харчування

- У 2001 році Африканська комісія з прав людини і народів прийшла до висновку про те, що Нігерія не дотримується свого зобов'язання поважати і захищати право на харчування народу огоні, оскільки вона не запобігла знищенню і забрудненню джерел живлення нафтовими компаніями, збройними силами і силами безпеки. Комісія заявила, що Африканська хартія прав людини і народів і норми міжнародного права зобов'язують Нігерію захищати і покращувати існуючі джерела живлення і забезпечувати всім громадянам доступ до достатнього харчування. Комісія наказала уряду припинити напади на народ огоні, провести розслідування і порушити кримінальне переслідування відносно суб'єктів, відповідальних за напади, надати жертвам адекватну компенсацію, провести екологічні оцінки та оцінки соціального впливу будь-яких майбутніх нафтових проектів і забезпечити для громад, які можуть бути порушені розробками нафтових родовищ, доступ до інформації і процесів прийняття рішень.
- У 2006 році Міжамериканський суд з прав людини постановив, що уряд Уругваю порушив право на життя членів корінної громади народності савхоймакса, не забезпечивши їм доступ до їх споконвічних земель, які давали природні ресурси, безпосередньо пов'язані з можливостями в плані їх виживання і зі збереженням їх способу життя. Було визнано, що відмова в доступі до земель і традиційних засобів існування мав своїм результатом крайнє зuboжіння громади, включаючи позбавлення доступу до мінімального раціону харчування, і тим самим створив загрозу для права на життя її членів. Суд наказав Парагваю протягом трьох років вжити необхідних заходів, з тим щоб гарантувати членам громади володіння їх традиційними землями, або при відсутності такої можливості — як альтернативного рішення — передати їм інші землі. Суд також видав розпорядження про те, щоб держава, поки громада залишається безземельною, вжило заходів з надання основних послуг її членам, включаючи надання продовольства, достатнього в кількісному і якісному відношенні.

Договірні органи Організації Об'єднаних Націй

Згідно з положеннями основних договорів Організації Об'єднаних Націй в області прав людини в цілях спостереження за здійсненням договорів ратифікували їх державами були створені комітети у складі незалежних експертів. Ці комітети часто називають *договірними органами*.

Договірні органи Організації Об'єднаних Націй, що займаються питанням про право на харчування:

- **Комітет з економічних, соціальних і культурних прав**, який спостерігає за здійсненням **Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права**;
- **Комітет з прав людини**, який спостерігає за здійсненням **Міжнародного пакту про громадянські і політичні права**;
- **Комітет з ліквідації расової дискримінації**, який спостерігає за здійсненням **Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації**;
- **Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок**, який спостерігає за здійсненням **Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок**;
- **Комітет з прав дитини**, який спостерігає за здійсненням **Конвенції про права дитини**;
- **Комітет проти тортур**, який спостерігає за здійсненням **Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання**.

Договірні органи регулярно розглядають доповіді, представлені державами, які ратифікували відповідні договори, а також доповіді, паралельно представлені НУО, міжнародними організаціями та іншими джерелами, і проводять публічні діалоги з представниками держав-учасниць з метою поліпшення дотримання державами їх договірних зобов'язань. За підсумками такого розгляду договірні органи видають *заключні зауваження*, в яких наголошується прогрес, досягнутий державою-учасником, виявляються проблеми, з якими вони стикаються, і формулюються рекомендації на наступний цикл періодичної звітності.

Крім того, більшість договірних органів можуть отримувати скарги від окремих осіб або груп осіб і видавати рекомендації для відповідних держав. Що стосується Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, який тривалий час залишався без механізму індивідуальних скарг, то в грудні 2008 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла Факультативний протокол до цього договору. При набутті чинності цей Факультативний протокол забезпечить для окремих осіб додаткові можливості в плані подання скарг, пов'язаних із здійсненням права

на харчування, згідно з Пактом. Інші договірні органи також можуть приймати індивідуальні скарги, пов'язані з правом на харчування, в тій мірі, в якій вони входять в сферу дії відповідного договору, і, зокрема, в зв'язку з правом на життя і правом на свободу від жорстокого або нелюдського поводження згідно міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, або з правами жінок на харчування, згідно з Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок⁵³.

Крім цього, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, Комітет проти тортур, Комітет з прав інвалідів і — коли вищезгаданий Факультативний протокол вступить в силу — Комітет з економічних, соціальних і культурних прав можуть за власною ініціативою порушувати розслідування, якщо вони отримують надійну інформацію, що містить обґрунтовані вказівки на серйозні, грубі або систематичні порушення відповідних договорів. Розслідування можуть порушуватися лише в тому випадку, якщо держави визнали компетенцію відповідного комітету з проведення таких розслідувань.

Нарешті, кожний договірний орган видає *зауваження загального порядку* або *загальні рекомендації*⁵⁴, в яких він роз'яснює права та обов'язки, передбачені договором, за здійсненням якого він спостерігає. У цих зауваженнях загального порядку договірні органи представляють також орієнтації щодо того, яким чином може здійснюватися кожне право, або роз'яснюють, яким чином певні права пов'язані з певними питаннями або певними групами. Найбільш важливим зауваженням загального порядку в зв'язку з правом на харчування є зауваження загального порядку № 12 (1999 рік) про право на достатнє харчування, видане Комітетом з економічних, соціальних і культурних прав.

Відносно додаткової інформації про функції договірних наглядових органів див., Наприклад: УВКПЛ, Виклад фактів № 30, *Система договорів Організації Об'єднаних Націй в області прав людини. Основні договори в області прав людини і договірні органи: Введення*.

---

⁵³ Серед правозахисних договорів Організації Об'єднаних Націй, в яких порушуються питання, що мають відношення до права на харчування, механізмами індивідуальних скарг передбачаються наступні договори: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації; Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання; і Конвенція про права інвалідів.

⁵⁴ Комітет з ліквідації расової дискримінації та Комітет по ліквідації дискримінації щодо жінок використовують термін «загальні рекомендації»; інші договірні органи використовують термін «зауваження загального порядку».

Спеціальний доповідач з питання про право на харчування

«Спеціальні процедури» є механізмами, які були спочатку створені і наділені мандатами Комісії з прав людини, а пізніше були передані Раді з прав людини з метою розгляду питань, що викликають заклопотаність у всіх частинах світу. Хоча мандати, надані механізмам спеціальних процедур, варіюються, вони, як правило, займаються моніторингом, розглядом і виданням відкритих доповідей або про становище в галузі прав людини в конкретних країнах, або за основними правозахисними темам в загально-світовому масштабі⁵⁵.

У 2000 році Комісія з прав людини призначила Спеціального доповідача з питання про право на харчування. У 2008 році завершився термін повноважень першого Спеціального доповідача з питання про право на харчування, і в даний час цей мандат переходить у відання другого мандатаря.

Мандат Спеціального доповідача з питання про право на харчування

- a) Сприяння повному здійсненню права на харчування і вживання заходів на національному, регіональному та міжнародному рівнях;
- b) Вивчення шляхів і засобів подолання існуючих і виникаючих перешкод, що стоять на шляху реалізації права на харчування;
- c) Облік гендерних аспектів і вікового фактора при здійсненні права на харчування;
- d) Подання пропозицій, що сприяють досягненню мети № 1 в області розвитку^{*}, а також реалізації права на харчування, зокрема з урахуванням ролі міжнародної допомоги і співробітництва;
- e) Подання рекомендацій щодо можливих заходів щодо поступового забезпечення повного здійснення права на харчування;
- f) Проведення роботи в тісній співпраці з усіма державами, міжурядовими та неурядовими організаціями, Комітетом з економічних, соціальних і культурних прав, а також іншими зацікавленими сторонами;
- g) Участь в роботі відповідних міжнародних конференцій і заходів та сприяння їх проведення.

^{*} Мета № 1 в області розвитку, сформульована в Декларації тисячоліття, полягає у викоріненні крайньої убогості і голоду.

Основні методи роботи Спеціального доповідача з питання про право на харчування полягають у наступному:

- Подання щорічних доповідей про здійснення права на харчування Раді з прав людини та Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних

---

⁵⁵ Більш детально інформацію див. у Викладі фактів № 27.

Націй. У цих щорічних доповідях Спеціальний доповідач, як правило, детально розглядає наслідки права на харчування для конкретних питань і груп. Крім того, Спеціальному доповідачу час від часу доручається представляти тематичні доповіді. Наприклад, в 2008 році другий Спеціальний доповідач представив Раді з прав людини тематичну доповідь про глобальну продовольчу кризу;

- *Поїздки в країни* з метою розгляду положення в області здійснення права на харчування в країні і пропозиція рекомендацій щодо його поліпшення. Такі поїздки на місця, як правило, включають зустрічі з представниками уряду, представниками громадянського суспільства, міжнародних організацій та співробітниками дипломатичних представництв в країні. Доповіді про місії, підготовлені за їх підсумками, подаються Раді з прав людини;
- *Перепровадження повідомлень* урядам про можливі порушення права на харчування, які Спеціальний доповідач отримує від окремих осіб або груп. Ці повідомлення можуть приймати різні форми, включаючи *заклики до негайних дій і листи з твердженнями*.

Крім того, Спеціальний доповідач з питання про право на харчування розглядає також в щорічних доповідях різні конкретні питання, які до теперішнього часу включали питання про забезпечення захисту права на харчування в судовому порядку, важливість захисту права на харчування в періоди збройних конфліктів і в епоху глобалізації, взаємозв'язок між правом на харчування та лібералізацією торгівлі, наслідки права на харчування для продовольчої допомоги, важливість продовольчого суверенітету і аграрної реформи і взаємозв'язок між правом на харчування та доступом до води. Останнім часом Спеціальний доповідач представляв орієнтації і відстежував заходи з реагування на глобальну кризу в сфері продовольчої безпеки. Спеціальний доповідач приділяє також особливу увагу праву на харчування найбільш маргіналізованих груп, включно з дітьми, жінок і корінне населення. Спеціальний доповідач працює в тісній співпраці з урядами, установами Організації Об'єднаних Націй, НУО та іншими організаціями громадянського суспільства.

У період 2000–2007 років перший Спеціальний доповідач відвідав Бангладеш, Болівії (Багатонаціональна Держава), Бразилію, Кубу, Ефіопію, Гватемалу, Ліван, Монголію, Нігер і окуповані палестинські території. У 2008 році його наступник відвідав Всесвітню торговельну організацію і в 2009 році — Бенін, Бразилію, Гватемалу і Нікарагуа. У своїх доповідях про поїздки в країни Спеціальний доповідач формулює рекомендації для відповідних країн з метою надання їм допомоги в реалізації права на харчування їх населення.

Як уявити скаргу Спеціальному доповідачу з питання про право на харчування?

Окремі особи або групи, які поставлені порушеннями права на харчування, можуть уявити Спеціальному доповідачу скаргу по:

електронною поштою за адресою: urgent-action@ohchr.org

по факсу: +41 (0) 22 917 90 06

або на поштову адресу:

OHCHR-UNOG

814, avenue de la Paix

CH-1211 Geneva 10

Switzerland

Більш докладні вказівки см. За адресою: www.ohchr.org

Крім того, питання, що викликають заклопотаність у зв'язку із здійсненням права на харчування, можуть розглядатися поряд інших мандатарієв спеціальних процедур, включаючи спеціальних доповідачів з питань про права на достатнє житло, здоров'я, права мігрантів, корінних народів і з питання про права людини та боротьби з тероризмом, а також Незалежним експертом з питання про наслідки зовнішньої заборгованості та Представником Генерального секретаря з питання про права людини внутрішньо переміщених осіб. Пов'язані з цим заклопотаності розглядаються також спеціальними доповідачами по положенню в області прав людини в конкретних країнах.

Додаткову інформацію про роль спеціальних доповідачів см. В Викладі фактів № 27 УВКПЛ.

Процес універсального періодичного огляду Ради з прав человека⁵⁶

У 2006 році Генеральна Асамблея ухвалила, що Рада з прав людини повинен проводити універсальний періодичний огляд (УПО) виконання кожною державою — членом Організації Об'єднаних Націй його зобов'язань і обов'язків в області прав людини⁵⁷. Огляд по кожній країні проводиться раз на чотири роки. Питання, які стосуються права на харчування, розглядаються в довідковій документації, що включає інформацію, підготовлену відповід-

---

⁵⁶ Вся пов'язана з УПО інформація, включаючи розклад оглядів щодо 192 держав-членів Організації Об'єднаних Націй на 2008–2011 роки, а також граничні терміни і технічні керівні принципи подання матеріалів зацікавленими сторонами, міститься за адресою: www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR. Архіви засідань доступні в онлайн-режимі за адресою: www.un.org/webcast/unhrc/index.asp.

⁵⁷ Резолюція 60/251 Генеральної Асамблеї.

ною державою, яка може представлятися у формі національної доповіді, і дві доповіді, підготовлені УВКПЛ, одну добірку Організації Об'єднаних Націй і резюме матеріалів зацікавлених сторін. Універсальний періодичний огляд проводиться в Робочій групі Ради з прав людини за допомогою відкритого інтерактивного діалогу між державами — членами Організації Об'єднаних Націй.

На оглядах по 80 державам, що відбулися в ході перших п'яти сесій Робочої групи в 2008 і 2009 роках, для ряду держав були сформульовані рекомендації, які включали поліпшення розподілу продовольства з метою досягнення цілей розвитку, сформульованих в Декларації тисячоліття, і активізацію зусиль щодо забезпечення права на харчування⁵⁸.

Комітет ФАО з всесвітньої продовольчої безпеки

Комітет з всесвітньої продовольчої безпеки знаходиться в ФАО і є форумом системи Організації Об'єднаних Націй по розгляду і подальшим заходам в області політики, що стосується всесвітньої продовольчої безпеки, включаючи виробництво продуктів харчування і фізичну і економічну доступність харчування. Комітет займається наступними заходами за підсумками всесвітніх зустрічей на вищому рівні з питань харчування і отримує національні доповіді про хід роботи над виконанням зобов'язань в рамках Плану дій Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з проблем продовольства, який містить конкретне завдання поступової реалізації права на харчування (мета 7.4) . Комітет також спостерігає за переговорами щодо Керівних принципів реалізації права на харчування, і держави-члени можуть також в рамках існуючих процедур Комітету повідомляти про їх застосування і свій досвід в цій справі. До моменту підготовки цієї публікації проводилися переговори щодо його реформування з метою його зміцнення в якості глобального форуму з питань всесвітньої продовольчої безпеки.

---

⁵⁸ Див. А/НRC/8/34, пункт 64.19; А/НRC/8/39, пункт 56.28; А/НRC/10/76, пункт 100.34; і А/НRC/8/27, пункт 83.13.

ДОДАТОК ДЛЯ ДОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Електронний навчальний курс ФАО по праву на харчування «A Primer to the Right to Adequate Food», який міститься за адресою www.fao.org/righttofood/kc/dl_en.htm.

Онлайнний інтерактивний курс для самостійного навчання. Є також у вигляді компакт-диску.

Вибрані міжнародні договори та інші документи, що стосуються права на харчування (в хронологічній послідовності)

Національні конституції

- ФАО, Карта по праву на харчування, міститься за адресою www.fao.org/righttofood/kc/maps/Map1_en.htm.
- Інтерактивна карта країн, що закріпили право на харчування в своїх конституціях.
- ФАО, The Right to food Guide ines: Information papers and case studies, chapter 6, annex II (Rome, 2006)

Міжнародноправовому документи (всеосяжний огляд)

- ФАО, Extracts from international and regional instruments and declarations, and other authoritative texts addressing the right to food, FAO Legislative study 68, 1999.

Міжнародні договори

- Статут Організації Об'єднаних Націй (1945 рік)
- Женевська конвенція (III) про поводження з військовополоненими (1949 рік)
- Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни (1949 рік)
- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 рік)
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 рік) та Факультативний протокол до неї (2008 рік)

- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 рік) і перший Факультативний протокол до нього (1966 рік)
- Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) (1977 рік)
- Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) (1977 рік)
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 рік) та Факультативний протокол до неї (1999 рік)
- Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських мул і таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання (1984 рік) та Факультативний протокол до неї (2002 рік)
- Додатковий протокол до Американської конвенції про права людини в галузі економічних, соціальних і культурних прав («Сан-Сальвадорський протокол») (1988 рік)
- Конвенція про права дитини (1989 рік)
- Африканська хартія прав і благополуччя дитини (1990 рік)
- Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998 рік)
- Протокол до Африканської хартії про права людини і народів, що стосується прав жінок в Африці (2003 рік)
- Конвенція про права інвалідів (2006 рік) та Факультативний протокол до неї (2006 рік)

Міжнародні декларації, норми та інші стандарти

- Загальна декларація прав людини (1948 рік)
- Принципи Організації Об'єднаних Націй щодо осіб похилого віку (резолюція 46/91 Генеральної Асамблеї від 16 грудня 1991 року)
- Керівні принципи по внутрішньому переміщенню (E/CN.4/1998/53/Add.2)
- Добровільні керівні принципи в підтримку поступового здійснення права на достатнє харчування в контексті національної продовольчої безпеки (2004 рік)

Зауваження загального порядку і загальні рекомендації довірних органів

- Комітет з прав людини, зауваження загального порядку № 6 (1982 рік) про право на життя
- Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, зауваження загального порядку № 5 (1994 рік) про осіб з будь-якою формою інвалідності

- Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, зауваження загального порядку № 6 (1995 рік) про економічні, соціальні і культурні права літніх людей
- Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, зауваження загального порядку № 12 (1999 рік) про право на достатнє харчування
- Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, зауваження загального порядку № 15 (2002 рік) про право на воду
- Комітет з прав дитини, зауваження загального порядку № 3 (2003 рік) про ВІЛ/СНІД та права дитини
- Комітет з прав дитини, зауваження загального порядку № 6 (2005 рік) про звернення з несупроводжуваному і розлученими дітьми за межами країни їх походження
- Комітет з прав дитини, зауваження загального порядку № 7 (2005 рік) про здійснення прав дитини в ранньому дитинстві
- Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, зауваження загального порядку № 16 (2005 рік) про рівне для чоловіків і жінок право користування всіма економічними, соціальними і культурними правами
- Комітет з прав дитини, зауваження загального порядку № 9 (2006 рік) про права дітей-інвалідів
- Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, зауваження загального порядку № 19 (2007 рік) про право на соціальне забезпечення

Підсумкові документи міжнародних конференцій

- Римська декларація про всесвітню продовольчу безпеку і План дій Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з проблем продовольства, прийняті на Всесвітній зустрічі на вищому рівні з проблем продовольства (1996 рік)

Вибрані вебсайти

Міжнародні органи і організації

- Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй (ФАО): www.fao.org/righttofood
- Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини: www.ohchr.org
- Спеціальний доповідач з питання про право на харчування: www.ohchr.org
- Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ): www.unicef.org

- Договірні органи Організації Об'єднаних Націй з прав людини: www.ohchr.org
- Всесвітня продовольча програма (ВПП): www.wfp.org
- Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ): www.who.int

Онлайнві інструменти

- Універсальний покажчик з прав людини: www.universalhumanrightsindex.org
- Онлайн база даних по зауваженням і рекомендаціям, виданим системою Організації Об'єднаних Націй з прав людини. Пошук за ключовим словом, країні, праву і органу.
- База даних з прецедентного права Мережі ЕЕСКП: www.escrnet.org/caselaw/
- Онлайн база даних з економічних, соціальних і культурних прав у судовій практиці, матеріалах справ та інших рішеннях
- Віртуальна бібліотека ФАО з права на харчування: www.fao.org/righttofood/kc/library_en.htm
- Онлайнвий архів, який містить понад 600 документів і публікацій, що стосуються права на харчування. Є також у вигляді компакт-диска.

Запити надсилати на адресу:

Centre for Human Rights
United Nations Office at Geneva
8–14, Avenue de la Paix
1211 Geneva 10, Switzerland
tel: (41 22) 917 3968; fax: (41 22) 917 0099
e-mail: atikhonov.hchr@unog.ch

New York Office:
Centre for Human Rights
United Nations
New York, N.Y. 10017
USA

Інформаційне видання

ПРАВО НА ДОСТАТНЄ ХАРЧУВАННЯ

Виклад фактів № 34

Відповідальний за випуск і редактор

Є. Ю. Захаров

Комп'ютерна верстка

О. А. Мірошниченко

Підписано до друку 27.04.2020
Формат 60×84¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура JournalSans
Умов. друк. арк. 3,48. Облік.-вид. арк. 3,46
Наклад 250 прим. Зам. № ПЛ-14/20

ГО «ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА»
61002, Харків, а/с 10430
<http://khpq.org>
<http://library.khpq.org>

Друк: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО „ПРАВА ЛЮДИНИ“»
61002, м. Харків, вул. Дарвіна 7, кв. 35
ел. пошта: distribution.hr.publisher@gmail.com

ДЛЯ НОТАТОК